

GELENEKSEL İDARİ YARGILAMA USULÜNÜN TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİ KORUMADAKİ YETERSİZLİĞİNİ GİDERMEYE YÖNELİK MODERN YÖNTEMLER: FRANSA'DA ÖZGÜRLÜK İVEDİ YARGILAMASI (RÉFÉRÉ-LIBERTÉ) ÖRNEĞİ*

Araştırma Makalesi

İsmail UÇAR**

ÖZET

Hâkimin oldukça sınırlı yetkilerle hareket ettiği geleneksel idari yargılama usulü temel hak ve özgürlükleri korumada yetersiz kalmaktadır. Kamu gücü ayrıcalıklarını kullanan idare karşısında, adalet kamu hizmetinden yararlanan kişilerin korunabilmesi için idari hâkimin güçlü yetkilerle hareket etmesi gerekir. Oysa tarihsel sebeplerin bir sonucu olarak idari yargıda hâkimler dar sınırlara

* Bu makale 11-12 Aralık 2023 tarihlerinde Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İnsan Hakları Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından gerçekleştirilen Cumhuriyetin 100. Yılında Ulusal İnsan Hakları Koruma Mekanizmaları Sempozyumu'nda sunulan "Geleneksel İdari Yargılama Usulünün Temel Hak ve Özgürlükleri Korumadaki Yetersizliğini Gidermeye Yönelik Modern Yöntemler: Fransa'da Özgürlük İvedi Yargılaması (Référé-Liberté) Örneği" başlıklı bildiri metninin genişletilmiş halidir.

** **Arş. Gör. Dr.**, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi İdare Hukuku ABD, **ORCID ID:** 0000-0002-4378-0487, **e-posta:** ismail.ucar@hbv.edu.tr, **DOI:** 10.69958/ihy.1464716.

Makalenin Geliş Tarihi: 04.04.2024

Makalenin Kabul Tarihi: 05.07.2024

hapsedilmiştir. Adaletin dava yoluyla somutlaşması için hızlı ve etkili olması gerekir. Geleneksel idari yargılama usulünde yürütmenin durdurulması, iptal davası ve tam yargı davasından ibaret olan yöntemler, adaletin somutlaşmasını engellemektedir. Fransa'da 1980'li yıllardan itibaren idari yargının etkili hâle getirilmesi için reformlar yapılmaktadır. 1980 yılında itaatsizlik cezai şartı (astreinte), 1995 yılında yargısal emir (injonction) ve nihayet 2000 yılında ivedi yargılama usulü (référé) reformları, Fransa'da geleneksel idari yargıyı modernleştiren temel adımlardır. İvedi yargılama usulünün yıldızı ise özgürlük ivedi yargılaması (référé-liberté) olmuştur. Özgürlük ivedi yargılaması kapsamında, idarenin bir temel hak ve özgürlüğe yönelik ağır ve açıkça hukuka aykırı ihlalinin sona erdirilmesi için ivedi yargılama hâkimi 48 saat içinde yargısal emir de dâhil olmak üzere her türlü tedbiri alabilir. Türk idari yargısı ise temel hak ve özgürlükleri korumada etkisiz olan usul kurallarına mahkûm olmaya devam etmektedir.

Anahtar kelimeler: idari yargı, ivedi yargılama usulü, özgürlük ivedi yargılaması, référé-liberté, temel hak ve özgürlüklerin korunması

MODERN METHODS TO REMEDY THE INADEQUACY OF TRADITIONAL ADMINISTRATIVE JUSTICE IN PROTECTING FUNDAMENTAL RIGHTS AND FREEDOMS: THE CASE OF THE URGENT PROCEDURE OF FREEDOM (RÉFÉRÉ-LIBERTÉ) IN FRANCE

ABSTRACT

The traditional administrative justice, in which the judge operates with quite limited powers, proves insufficient in safeguarding fundamental rights and freedoms. To ensure the protection of those benefiting from public services against the exercise of administrative power privileges, it is necessary for the administrative judge to act with strong powers. However, as a result of historical reasons, administrative judges have been confined within narrow limits. For justice to be realized through litigation, it must be rapid and effective. The methods inherent in the traditional procedure of administrative justice, such as the suspension of execution, action for annulment and full remedy action, hinder the realization of justice. Since the 1980s, reforms have been undertaken in France to make administrative justice more effective. The reforms of the penal clause for disobedience (astreinte) in 1980, the judicial injunction (injonction) in 1995 and finally the urgent procedure (référé) in 2000 are the fundamental steps that modernized the traditional administrative justice in France. The star of the urgent procedures has been the urgent procedure of freedom (référé-liberté). Within the scope of urgent procedure of freedom, the urgent procedure judge may take all necessary measures, including injunctions, within 48 hours to end any serious and clearly unlawful violation of a fundamental right or freedom

committed by the administration. However, Turkish administrative justice continues to be confined to procedural rules that are ineffective in safeguarding fundamental rights and freedoms.

Keywords: *administrative justice, urgent procedure, urgent procedure of freedom, référé-liberté, safeguarding fundamental rights and freedoms.*

GİRİŞ

Büyük mücadeleler sonucu devletin hukukla sınırlandırılmaya başlandığı zamanlarda ortaya çıkan idari yargı, belki de kamu gücünün ilk kez gerçek anlamda yargılamaya konu edilebilmesinin verdiği heyecanla, abartılı övgülere mazhar olmuştur¹. Ancak esasa ilişkin yargılamanın büyük oranda iptal davası ve tam yargı davasından ibaret olduğu, geçici yargısal korumanın ise yalnızca son derece sıkı şartlara bağlanmış yürütmenin durdurulması kurumuyla sağlandığı geleneksel idari yargılama usulü, idarenin temel hak ve özgürlük ihlallerine karşı etkili koruma sağlamakla zamanla yetersiz kalmıştır. Yetersizliklerin temel nedeni, tarihî gerçeklerin idari yargıyı dar sınırlara hapsetmesidir.

Sınırlı yetkilerle hareket eden geleneksel idari yargı, bir ölçüde idarenin yargısal denetimini gerçekleştirebilse de adaletin somutlaşması arayışında olan nitelikli adalet anlayışından oldukça uzaktır. Zira kamu gücü kullanan ve tasarrufları hukuka uygunluk karinesinden yararlanan idare karşısında, dava sonunda kurulacak kusursuz bir hüküm bile adaletin somutlaşması için yeterli değildir. İdari yargıda nitelikli adaletin sağlanabilmesi için idari hâkimin uygun zamanda ve etkili biçimde idareye müdahale edebilmesi gerekir. Yürütmenin durdurulması için gerekli katı şartlar yargısal emir yasağıyla da birleşince, geleneksel idari yargılama usulüne oldukça sadık kalan (bırakılan) Türk idari yargısının mevcut araçlarıyla bunu gerçekleştirebilmesi mümkün görünmemektedir.

Fransa’da adalet kamu hizmetinden yararlananlara daha etkili bir koruma sağlamak amacıyla idari yargının etkililiğini artırma ve idari yargıda adaleti somutlaştırma çabaları uzun yıllardır devam etmektedir. Bu çabanın son büyük

¹ İsmail Uçar: İdari Yargılama Hukukunda İvedi Yargılama Usulü: Fransa ve Türkiye Örneği, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2024, s. 68, (İvedi Yargılama). Örneğin Gaston Jèze 1929 yılında iptal davasını, “hukukçuların en büyük icadı”, “özgürlükleri korumak için dünyada bulunan en etkili, en ekonomik ve en pratik silah” olarak nitelendirmiştir. (Gaston Jèze: “Les libertés individuelles”, Annuaire de l’Institut international de droit public, S. 1, 1929, s. 180.)

adımının 30 Haziran 2000 tarihli Kanun² yapılan ivedi yargılama usulü reformu olduğu söylenebilir. Bu reformla idari yargıda ivedi yargılama hâkimi (tek hâkim), alacağı tedbirlerle uyumsuzluğa uygun zamanda ve etkili biçimde müdahale edebileceği yetkilerle donatılmıştır. İdareyi yargı kararlarının gereğini derhâl yerine getirmeye zorlamak için idari hâkime bu reformdan önce verilen itaatsizlik cezai şartı (*astreinte*) ve yargısal emir (*injonction*) yetkileri de ivedi yargılamalara dâhil edilerek güçlü bir ivedi yargılama hâkimi yaratılmıştır.

Fransız idari yargılama hukukunda çok sayıda ivedi yargılama usulü türü bulunmaktadır. Bunların yıldızı ise özgürlük ivedi yargılamasıdır (*référé-liberté*). İdarenin temel hak ve özgürlüklere ağır ve açıkça hukuka aykırı müdahalelerini hızlı biçimde durdurmanın amaçlandığı özgürlük ivedi yargılaması, modernleşen Fransız hukukunda önemli bir başarı göstermiştir. Geleneksel idari yargılama usulünün zincirlerinden bir türlü kurtulamayan ve etkili bir idari yargı için reform ihtiyacı devam eden Türkiye için özgürlük ivedi yargılaması güzel bir örnektir. Zira geleneksel idari yargıda uzun yıllar kabul gören birçok prensibi derinden sarsan bu özel yargılama usulü, Türkiye'nin idari yargı düzenini kurarken örnek aldığı ve geleneksel idari yargının asıl yaratıcısı Fransa'da idari yargının katettiği mesafeyi gözler önüne sermektedir.

I. TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİN KORUNMASINDA GELENEKSEL İDARİ YARGILAMA USULÜNÜN ETKİSİZLİĞİ

Geleneksel idari yargılama usulünün temel hak ve özgürlükleri korumadaki yetersizliklerinin eksiksiz bir listesini yapmak mümkün olmadığı gibi bunlara ilişkin kapsamlı bir incelemeye girişmek de kuşkusuz bu çalışmanın sınırlarını aşar. Ancak genel olarak idari yargının, idarenin temel hak ve özgürlük ihlallerine zamanında müdahale konusundaki kronik sorunlarına ve bu sorunların nedenlerine değinmek gerekir:

A. İdari Yargının Doğuşu: İdarenin Ayrıcalıklarının Koruyucusu

İdari yargı, Fransa'da 19. yüzyılda idarenin denetlenmesini engelleme çabaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Bir yargı düzeninin yargılama faaliyetiyle adaleti sağlamak yerine kamu gücü kullanan idareyi korumak amacıyla doğması ilk bakışta şaşırtıcı gelebilir. Ancak tarihsel sebepler bu sonucu çıkarmak için yeterlidir. Zira Fransız Devrimi sonrasında, önce yargı organının idarenin

² *Loi no 2000-597 du 30 juin 2000 relative au référé devant les juridictions administratives.*

faaliyetlerini denetlemesi engellenmiş³; sonrasında ise idarenin denetiminin sağlanması amacıyla, yine idarenin kendi içinden çıkarılan bir organ olarak, son derece sınırlı yetkileri haiz idari yargı düzeni oluşturulmuştur⁴.

Yasama organı ile yürütme organı arasındaki yakın ilişkinin bir sonucu olarak, idari hâkim hukuk kurallarının yetersizliğiyle de karşı karşıya kalmıştır⁵. Hatta Fransa’da 1790’dan itibaren yapılan düzenlemelerde yalnızca adli yargının idareye müdahalesini önlemenin değil; idareyi yargısal denetimden tamamen uzaklaştırarak uyumsuzlukları idarenin kendi içinde çözüme kavuşturmanın da amaçlandığı söylenebilir⁶. Tutuk adalet döneminde *idareci hâkim*, tam anlamıyla bir yargılama faaliyeti yerine getirememiş ve gerekçe zorunluluğu olmasına rağmen ne yazılı bir kanuna ne de içtihadı dayanmıştır⁷. O dönemde *Conseil*

³ Eski Rejimde (*Ancien Régime*) kraliyet ferman ve kararlarını tescil yetkini haiz, bir nevi yüksek mahkeme (*cour souveraine*) işlevi gören tutucu ve ayrıcalıklı parlömanlar (*parlement*), krala karşı isyankâr bir tutumla ferman ve kararları veto edebiliyordu. (Serge Guinchard/Thierry Debarde: *Lexique des termes juridique*, 25. Baskı, Dalloz, Paris, 2017, s. 813.) Eski Rejimde yetkilerini suistimal ettikleri söylenegelemlen parlömanlar, Fransız Devrimi ile birlikte aynı tutumu kendilerine de göstermelerinden çekinen devrimcilerin günah keçisi hâline gelmiş (John H. Merryman: “The public law-private law distinction in European and American law”, *Journal of public law*, S. 17, 1968, s. 10); Eski Rejimin yargı sisteminin büyük bir bölümünün yaşadığı kaderle yüzleşerek önce 3 Kasım 1789 tarihli Kanun’la uzun bir izne çıkarılmış ve 16-24 Ağustos 1790 tarihli Kanun’la tamamen feshedilmişlerdir. (Katia Weidenfeld: *Histoire du droit administratif, Economica, Paris, 2010, s. 36.*) Böylece Eski Rejimin kötü anıları, idareye ilişkin davalara adli yargının bakmasının yasaklanmasına yol açmıştır. (Patrice Chrétien/Nicolas Chiffot: *Droit administratif*, 13. Baskı, Sirey, Paris, 2012, s. 715.)

⁴ Uçar: *İvedi Yargılama* s. 48-49. Adli yargının idarenin faaliyetlerine müdahalesinin yasaklanmasının altında, idarenin aslında hiçbir denetim altına girmeme arzusu yer almaktadır. (Hasan Nuri Yaşar: *İdari Yargı Kararlarının Etkinleştirilmesi Arayışında İdari Yargı İdari Yargıç Yargısal Emir, Tıpkı Basım, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2013, s. 40.*)

⁵ Tarihi bir paradoks olarak, Fransa’da idarenin adli yargı karşısında korunmasıyla da yetinilmemiş ve “ya tek bir önlem yeterli olmazsa?” denilerek idarenin daha az yetkilerle donatılmış idari yargıya karşı korunması da istenmiştir. (Bernard Pacteau: “Vicissitudes (et vérification... ?) de l’adage ‘Juger l’administration, c’est encore administrer’ ”, *Mouvement du droit public: du droit administratif au droit constitutionnel, du droit français aux autres droits: Mélanges en l’honneur de Franck Moderne*, Dalloz, Paris, 2004, s. 323.)

⁶ Ayhan Tekinsoy: *İdari Yargılama Hukukunda Yürütmenin Durdurulması, Savaş Yayınevi, Ankara, 2013, s. 32*; Ali Akyıldız: *Hukuk Devleti Yargı Bağımsızlığı ve Danıştay, Anıtepe Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 185 vd.*

⁷ Weidenfeld: *Histoire du droit administratif*, s. 45.

d'État'dan (CE) asıl beklenen, yargının yürütmeye müdahalesinin önüne geçmesidir⁸.

Tüm bu tarihsel gerçekler; “kuvvetler ayrılığı”, “kamu yararı” ve “kamu düzeni” gibi kutsal addedilen kavramlar da gerekçe olarak sunulmak suretiyle; idari yargıda “yargısal emir yasağı”, “idarenin yargı organı karşısında bağımsızlığı” gibi yapay prensipler ve dogmatik kuralların doğmasına yol açmış⁹ ve temel hak ve özgürlüklerin korunması ise ikinci planda kalmıştır. Sonuç olarak o dönemde ilgililere tanınan haklar, aslında kamu gücünün etkili biçimde faaliyet gösterebilmesi için gerekli olan meşruiyet dozunu sağlamak adına iktidar tarafından verilen lütuflardan ibarettir¹⁰. Tarihsel olarak idareye yakın bir yerde konumlandırılan idari yargıda, idari hâkim de idareye karşı diğer hâkimlere göre daha duyarlı bir yaklaşım sergilemiş ve idari yargı uzun yıllar temel hak ve özgürlüklerden ziyade idarenin ayrıcalıklarının koruyucusu olmuştur¹¹.

B. Sınırlı Bir Yargı Düzeni Olarak Geleneksel İdari Yargı

Tarihsel sebeplerin bir sonucu olarak idari yargı uzun yıllar büyük oranda iptal davası ile tam yargı davasından ibaret kalmış ve birbirinden tamamen farklı nitelikteki uyuşmazlıklar büyük ölçüde aynı usul kurallarıyla çözümlenmiştir. İptal davalarında basit bir iptal kararının; tam yargı davalarında da genel olarak yalnızca tazminat kararının verilmesi yeterli görülmüştür. Geçici yargısal koruma ise son derece sıkı şartlara bağlı yürütmenin durdurulması kurumu ile sağlanmaya çalışılmıştır. Yargısal emir yasağı dogması âdeta hukukun genel prensibi gibi yerleşmiş, idari yargı yerleri kararlarının somut sonuçlarıyla ilgilenmemişlerdir¹².

⁸ Ali Akyıldız: “İdari Yargının Etkinliği ve Önemi”, “Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejisi” Belgesi Gölgesinde Yargı Reformu Sempozyumu, 18-20 Haziran 2008 Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2008, s. 124.

⁹ Uçar: İvedi Yargılama, s. 50.

¹⁰ Jean-François Lafaix: “Rendre la justice en matière administrative (Avant-propos)”, in Jean-François Lafaix (Ed.): Le renouvellement de l'office du juge administratif, Berger-Levrault, Boulogne-Billancourt, 2017, s. 19.

¹¹ Achille Mestre: Le Conseil d'État: protecteur des prerogatives de l'administration, LGDJ, Paris, 1974, s. 116; Maryse Deguerge: “Des influences sur le jugements des juges”, L'office du juge, (Les Colloques du Sénat), (29-30 Eylül 2006 Tarihli Sempozyum, Palais du Luxembourg), Paris, 2006, s. 270.

¹² Jean-Marc Sauvé: “Le juge administratif face au défi de l'efficacité: retour sur les pertinents propos d'un Huron au Palais-Royal et sur la ‘critique managériale’”, RFDA, S. 4, 2012, s. 613.

İlgililerin hak ve özgürlüklerinin korunmasından ziyade idarenin kamu gücü ayrıcalıklarının korunmasına daha elverişli olduğu rahatlıkla söylenebilecek olan bu yargılama usulü, geleneksel idari yargılama usulü olarak nitelendirilebilir.

C. Adaletin Somutlaşması: Tekdüze Adaletten Nitelikli Adalet

Devletin en önemli varlık sebeplerinden biri, adil yargılama faaliyetidir¹³. Adalet kavramı birçok açıdan incelenebilir. Hukuk felsefesinde genel olarak ideal ve kural arasında soyut bir adalet araştırması yapılır¹⁴. Yargılama usulü bakımından ise adaletin yargılama faaliyeti deneyiminde somutlaştırılması arayışı söz konusudur¹⁵. Adaletin somutlaşması, yargılama faaliyeti ve davayla gerçekleşir. Dava, adaletin doğal sahnesidir¹⁶.

Adalet uzun zaman boyunca, teşkilatlanma biçiminin ve normatif işlevinin bir sonucu olarak, krala veya devlete ilişkin özel bir fonksiyon gibi algılanmıştır¹⁷. Bu bakımdan “kutsal” ve “şer” arasında metafizik bir ayrıma dayandırılan adalet, içine kapanık yaşayan, örtülü bir kurum imajı vermiştir¹⁸. Adaletle ilişkin yalnızca kendine has bir mantığın egemen olduğu gerçeklikten kopuk bu yaklaşımda, değişime karşı da ciddi bir direniş göze çarpar¹⁹. Vigour bu adalet anlayışını “tekdüze adalet (*singularité de la justice*)” olarak nitelendirmektedir²⁰.

Uzun süre yönetsel akılcılığa yabancı kalan bir yargılama faaliyetine vücut veren tekdüze adalet anlayışının etrafında şekillendiği temel unsurlardan biri de katı bir tekniğin ve ağır ilerlemenin zaman ölçütlerine üstün tutulmasıdır²¹.

¹³ Dünyanın en eski dillerinden biri olan İbranicede “devlet” kelimesinin karşılığı olan “*medina*” her yere adalet dağıtan ve adaleti sağlayan anlamına gelmektedir. (Raphaël Draï: “Polis et Medina: notes sur la problématique politique dans la pensée juive”, Les Études philosophiques, S. 2, 1984, s. 235-236.)

¹⁴ Antoine Garapon: *Bien juger: essai sur le rituel judiciaire*, Odile Jacob, Paris, 2001, s. 19.

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ *Ibid.*: s. 19-20.

¹⁷ Cécile Vigour: “Justice: l’introduction d’une rationalité managériale comme euphémisation des enjeux politiques”, *Droit et société*, C. 63-64, S. 2-3, 2006, s. 426.

¹⁸ Vigour: s. 426.

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ *Ibid.*: s. 427.

²¹ *Ibid.*

Bu yönüyle adalet, âdeta “yavaşlığa övgü²²” biçiminde somutlaşmıştır. Tekdüze adalet anlayışının bir diğer göstergesi ise yargı kurumunun bir organizasyon olarak düşünülme yetisinden yoksun olunmasıdır²³. Bu anlayışta yargı kurumu, mimarisinin ve ritüellerinin de kanıtladığı gibi²⁴, değerler ve semboller üreten; ancak zamanın dışında bir müessese olarak düşünülür²⁵.

Günümüzde tekdüze adalet anlayışı yerini nitelikli adalete bırakmaktadır. Adaletin nitelikli olabilmesi için etkili, verimli, gerçek ve somut, pratikte eyleme dönüşecek niteliği haiz olması gerekir²⁶. Adaletin bu niteliklere erişebilmesi için yargılamanın amaçlarının gerçekleştirilebilmesi adına başvuru araçları uygun hâle getirilmelidir²⁷. Adaletin bir yarısı maddi gerçeğe uygun karar verilmesi ise diğer yarısı da yargılama hizmetlerinin zamanında sunulmasıdır²⁸.

Ç. Tekdüze Adalet ve Geleneksel İdari Yargılama Usulü

Geleneksel idari yargılama usulü, tekdüze adalet anlayışının yansımalarını üzerinde taşımaktadır. Tarihsel olarak adalet kamu hizmetinden yararlananların hak ve özgürlüklerinin korunması ikinci plana atıldığından, hâkimin idareye zamanında müdahale etmesi meselesinin de ihmal edilmiş olması şaşırtıcı değildir²⁹. Rivero, Fransız idari yargılama hukukundaki yargısal emir ve ivedi yargılama reformları gerçekleştirilmeden çok önce, kişileri idarenin keyfiliklerine karşı koruyan Fransız sisteminin “faziletini” bir dogma olarak nitelendirmiştir³⁰. Yazar, idarenin yapısında ve yayılım alanında yaşanan onca

²² Adaletin yavaş işlediği eleştirilerine karşı, örneğin “*Zaman, tanrıların adaletlerini buyurmak için kullandıkları araçtır.*” diyen Eshilos’a ya da “*Adaletin zaman alması, her yurttaşın özgürlüğü için ödediği bedeldir.*” diyen Montesquieu’ye atıfla, yavaşlığa övgüde bulunulur. (Jacques Commaille: *Territoires de justice: une sociologie de la carte judiciaire*, PUF, Paris, 2000, s. 56.)

²³ Vigour: s. 428.

²⁴ Adalette ve yargıda ilk göze çarpan unsurlar mimari ve sembolizmdir. (Garapon: s. 19; Vigour: s. 428.)

²⁵ Vigour: s. 428.

²⁶ Sauvè: s. 613; Uçar: *İvedi Yargılama*, s. 38.

²⁷ Sauvè: s. 613.

²⁸ Cumhuriyetin: *Medeni Muhakeme Hukukunda Usul Ekonomisi İlkesi*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2013, s. 184.

²⁹ Uçar: *İvedi Yargılama*, s. 54.

³⁰ Jean Rivero: “*Le système français de protection des citoyens contre l’arbitraire administratif à l’épreuve des faits*”, *Mélanges en l’honneur de Jean Dabin: droit positif*, C. 2, Sirey, Paris, 1963, s. 813, (Le système français).

değişime rağmen geleneksel idari yargılama usulünün kuruluşundan 1960'lara dek büyük bir reform yapılmaksızın aynı şekilde uygulanmaya devam etmesini eleştirmiştir³¹. Chapus de geleneksel idari yargılama usulünün çok sayıda ve ciddi yetersizlikleri olduğuna dikkat çekmiştir³². Adaletin somutlaştırılması konusunda tarihsel olarak kesin bir duyarsızlık sergileyen idari yargının kişileri koruma konusundaki yetersizlikleri adli yargıdan daha fazla olmuştur³³.

Geleneksel idari yargılama usulünde, idari hâkimin idareye karşı “geri durma yaklaşımı” dikkat çeker³⁴. Aslında bu yaklaşım hiçbir hukuki prensibe dayanmamaktadır³⁵. Tarihsel sebepler idari yargıyı, adalet kamu hizmetinden yararlananlardan ziyade kamu gücüne daha yakın bir yerde konumlandığından, idari yargı yerleri de kamu gücüne karşı daha çekingen bir yaklaşım sergilemiştir. Böylece dava sonucunda verilecek hukuka uygun bir hüküm idari yargıda adaletin sağlanması için yeterli görülmüş; hâkimin yargısal emir yetkisini kullanarak uygun zamanda kamu gücüne müdahalesi engellenmiştir³⁶. Tüm bu nedenlerle, geleneksel idari yargı nitelikli adalet fikrinden uzaktır.

³¹ *Ibid.*

³² René Chapus: “Rapport de synthèse”, Le juge administratif face à l'urgence, La Gazette du Palais, C. 1, (9 Mart 1984 Tarihli Sempozyum, Paris), 1985, s. 318, (Rapport de synthèse).

³³ *Ibid.*

³⁴ Katia Weidenfeld: “Exposé introductif: ‘À la recherche de l'efficience du contentieux administratif’”, La Semaine juridique-Administrations et collectivités territoriales, S. 30-34, 2005, s. 1224, (Exposé introductif).

³⁵ *Ibid.*

³⁶ Dava sonucunda yürürlükteki hukuk kurallarına uygun biçimde verilecek bir hükmün adaletin yerine getirilmesi için yeterli görülmesinin nedenlerinden biri de geleneksel idari yargıda, etkili yargılama faaliyetinden ziyade idarenin denetlenmesine odaklanılmış olunmasıdır. Oysa Karahanoğulları'nın da belirttiği gibi kişiler, hukuk idesini ya da hukuk düzenini korumak için değil; idare tarafından mal varlığına, yaşamına ya da hak ve özgürlüklerine karşı yapılan saldırılar nedeniyle dava açarlar. Kişilerin haklarını aramak için açtığı davalar vasıtasıyla da idarenin yargısal denetimi sağlanır. (Onur Karahanoğulları: İdari Yargı: İdarenin Hukuka Zorlanması, Turhan Kitabevi, Ankara, 2019, s. 4.)

D. Geleneksel İdari Yargılama Usulünde Temel Hak ve Özgürlük İhlallerine Karşı Etkili Geçici Tedbir Sorunu

İdari yargının etkili olabilmesi, biri esasa ilişkin karar alınmadan önce biri sonra olmak üzere, iki unsura bağlıdır³⁷: *İlk olarak* idari hâkimin, esasa ilişkin bir karar alınmadan önce, ihtiyaç duyulması hâlinde ilgililere geçici yargısal koruma sağlamak üzere idareye hızlıca müdahale ederek tedbir alabilmesi gerekir. *İkinci unsur* ise hâkim tarafından karar alındıktan sonraki duruma ilişkindir. Hâkimin kararı güçlü ve etkili olmalıdır. Zira gerektiği şekilde uygulanmayan bir kararın ne kadar hızlı alındığının da bir önemi yoktur. Bu iki unsur bakımından da geleneksel idari yargı etkili değildir³⁸.

Zaman, yargılama usullerinin tamamında zorunlu bir bileşendir³⁹. Hatta öyle ki, bazen zaman kazanmak davayı kazanmaktan daha mühimdir⁴⁰. Özellikle bir hakkın temini ya da temel hak ve özgürlük ihlalinin sona erdirilmesi hususunda, idarenin savsaklayıcı tutumunun söz konusu olduğu konularda *yargılamada zaman* meselesinin önemi daha da artmaktadır⁴¹. İdari işlemlerin icrailiği, hukuka uygunluk karinesinden yararlanması ve dava açmanın işlemin yürütülmesini kendiliğinden durdurmaması, etkili geçici yargısal koruma sağlanmadığı sürece iptal davasını çoğu zaman anlamsız hâle getirmektedir. Zaman, idari yargıda davacının aleyhine işler⁴². İdari yargının yapısı gereği çoğu hâlde makul sürede esasa ilişkin bir mahkeme kararı alınması yeterli değildir⁴³.

³⁷ Pierre-Laurent Frier/Jacques Petit: *Droit administratif*, 10. Baskı, LGDJ, Paris, 2015, s. 531.

³⁸ Rivero'ya göre de idari yargıda iptal davasının ana zayıf noktaları durdurucu etkiye sahip olmaması ve iptal kararının uygulanmasında yaşanan zorluklardır. (Rivero: *Le système français*, s. 825.)

³⁹ Daniel Chabanol/Baptiste Bonnet: *La pratique du contentieux administratif*, 13. Baskı, LexisNexis, Paris, 2020, s. 197.

⁴⁰ *Ibid.*

⁴¹ *Ibid.*

⁴² Olivier Dugrip: *L'urgence contentieuse devant les juridictions administratives*, PUF, Paris, 1991, s. 14.

⁴³ *Ibid.*: s. 17.

Zira acil bir durum, hızlı müdahale gerektirir⁴⁴. Bu noktada idari hâkimin uyuşmazlığa “uygun zamanda” müdahalesi öne çıkmakta, esasa ilişkin yargılamanın makul sürede tamamlanması yeterli olmamaktadır⁴⁵.

İdari yargı yavaş, hatta çok yavaş olmasıyla ünlüdür⁴⁶. Yargılamada geçen uzun süreler, geçici yargısal korumaların önemini daha da artırmaktadır. Ancak geleneksel idari yargılama usulünde geçici yargısal koruma sağlayan tek tedbir, idari işlemin uygulanması hâlinde telafisi güç veya imkânsız zararların doğması ve idari işlemin açıkça hukuka aykırı olması şartlarının birlikte gerçekleşmesi durumunda başvurulabilen yürütmenin durdurulmasıdır (2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu⁴⁷ m. 27)⁴⁸. Üstelik Türkiye’de yürütmenin durdurulmasına ilişkin düzenlemelerde eğilim hep sınırlama yönünde olmuştur⁴⁹.

İvedi yargılama usulü reformu öncesinde Fransız hukukunda da Türk hukukunda olduğu gibi yürütmenin durdurulması oldukça sıkı şartlara bağlı kılınmış; davacının iddialarını *ciddi vasıtalarla* desteklemesi ve *telafisi zor zarar riskini* ortaya koyması gerekmiştir. Üstelik yargı yerleri tarafından bu şartlar oldukça sert yorumlanmış⁵⁰ ve genel yargılama usulü tatbik edildiğinden yürütmenin durdurulması kurumu âdeta yavaşlığın kaynağı olmuştur⁵¹.

⁴⁴ Roland Drago: “Préface”, in Olivier Dugrip: L’urgence contentieuse devant les juridictions administratives, PUF, Paris, 1991, s. 5.

⁴⁵ Örneğin asırlık ağaçların kesilmesine ilişkin hukuka aykırı bir idari işlem, yalnızca birkaç saat içinde icra edilebilir. Ancak işlemin icrasıyla yok olan iki tarafı ağaçlı bir yolu iptal kararından sonra yeniden inşa etmek için belki de 100 yıl gerekir. (Rivero: Le système français, s. 826.) İptal kararının geçmişe etkisi böyle durumlarda bir yanıldan ibarettir.

⁴⁶ Chabano/Bonnet: s. 197.

⁴⁷ RG, 20 Ocak 1982, S. 17580.

⁴⁸ Bir işlemin açıkça hukuka aykırı olduğunu, çoğu zaman ilk bakışta anlamak mümkün değildir. Ayrıca yürütmenin durdurulması talebine ilişkin olarak yalnızca kabul kararının gerekçeli verilmesi zorunluluğu da göz önüne alındığında durum, kanun koyucunun idari yargı yerlerine yürütmenin durdurulması kararı vermemeleri yönünde mesaj gönderdiği şeklinde yorumlanmaktadır. (Zehreddin Aslan: İdari Yargı’da Yürütmenin Durdurulması, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, s. 44-45.)

⁴⁹ Tekinsoy: s. 4.

⁵⁰ Paul Lewall: “Le contrôle de l’administration: l’effectivité du contrôle de la légalité”, La Revue administrative, C. 53, S. 3, 2000, s. 133.

⁵¹ Chapus: Rapport de synthèse, s. 319.

Rivero'nun 1960'lı yıllarda “neredeyse yok” olarak ifade ettiği⁵² yürütmenin durdurulması kurumunda 2000 reformuna kadar büyük bir değişim olmamıştır. Böylece geleneksel idari yargılama usulü temel hak ve özgürlüklere doğrudan ve ciddi tehlike yaratan durumlara karşı etkili bir yargılama usulü olmaktan uzak kalmıştır⁵³.

Geleneksel idari yargılama usulünde idari eylemlere karşı geçici yargısal koruma yöntemi bulunmamaktadır. İdarenin salt davranışıyla ya da hareketsizliğiyle hak ve özgürlüğü ihlal edilen kişilerin uygulamada, idareyi durdurmak ya da harekete geçirmek için öncelikle idareye başvurmaları, başvurunun idarece reddedilmesi ya da zımni ret süresinin dolmasıyla idari yargıda yürütmenin durdurulması talebiyle iptal davası açmaları gerekmektedir⁵⁴. Bu durumda idari eylemlere karşı bir geçici yargısal korumanın varlığından söz edilemez⁵⁵.

Geleneksel idari yargıda bir başka sorun batıl inançlara dayanan asırlık bir tabu olan yargısal emir yasağıdır⁵⁶. Yargılamada hâkimin sahip olduğu yetkiler, uyuşmazlıktaki zayıf tarafın haklarının teminatıdır⁵⁷. Davanın taraflarından birinin her zaman kamu gücü kullanan idare olduğu idari yargıda hâkimin yetkilerinin sınırlı tutulması yargılama faaliyetinin mantığıyla bağdaşmamaktadır. Yargı organı hem hukukun ne olduğunu söyleyerek uyuşmazlıkları sonlandırma yetkisini ifade eden “*jurisdictio*”yu hem de devletin sahip olduğu zor kullanma gücünü ifade eden “*imperium*”u elinde bulduğundan; emir, yargılama faaliyetini oluşturan unsurlardan ve onun doğal sonuçlarından biridir⁵⁸. Etkili yargısal korumadan söz edebilmek için yargı yerinin kararının hızlı ve eksiksiz biçimde uygulanması gerekir. Oysa geleneksel

⁵² Rivero: *Le système français*, s. 827.

⁵³ Frier/Petit: s. 534.

⁵⁴ Aşağıda görüleceği üzere, özgürlük ivedi yargılaması vasıtasıyla hızlı bir biçimde zarar verici bir durumun engellenmesi ya da devam eden bir zararın durdurulması mümkündür. (Olivier Le Bot: “Les référés-libertés et mesures utiles, alternatives à un recours en responsabilité?”, *AJDA*, S. 2, 2017, s. 1826-1832.)

⁵⁵ Bu konuda bkz. Taner Ayanoğlu: “Yargısal Korunma İşlevi Bakımından Tam Yargı Davasının Niteliği”, *Danıştay ve İdari Yargı Günü 135. Yıl Sempozyumu*, 9 Mayıs 2003 Ankara, *Danıştay Yayınları*, Ankara, 2004, s. 63-71.

⁵⁶ Chapus: *Rapport de synthèse*, s. 318-319.

⁵⁷ Marie-Anne Frison-Roche: “2 + 1 = la procédure”, *in* William Baranès/Marie-Anne Frison-Roche (Ed.): *La justice: l'obligation impossible*, Autrement, Paris, 1994, s. 204.

⁵⁸ Caroline Leclerc: *Le renouvellement de l'office du juge administratif français*, L'Harmattan, Paris, 2015, s. 588-589.

idari yargıda hâkimin sahip olduğu sınırlı yetkiler ve tabi olduğu söylenegelen yasaklar, kararının hızlı ve etkili sonuç doğurmasını engellemektedir⁵⁹.

Tekdüze adalet anlayışını yansıtan geleneksel idari yargılama usulü Fransa’da 1960’lı yıllarda eleştirilmeye başlanmış ve 1980’li yıllardan itibaren yapılan reformlarla neredeyse tamamen yenilenmiştir. Türkiye’de hâlâ geleneksel idari yargılama usulü uygulanmaktadır. Fransa’daki gelişmelere geçmeden önce geleneksel idari yargılama usulünün yetersizliğinin sembolü olarak görülen *Benjamin* kararına ve Türk hukukundaki benzer örneklere değinmek gerekir:

1. Geleneksel İdari Yargılama Usulünün Temel Hak ve Özgürlükleri Korumadaki Yetersizliğinin Sembolü: *Benjamin* Kararı

Benjamin kararı⁶⁰, Fransa’da geleneksel idari yargılama usulünün yetersizliklerinin sembolü olarak görülmektedir⁶¹. Karara konu olayda *Nevers* Belediye Başkanı, Bay *Benjamin*’in 1930 yılında gerçekleştirilmesi planlanan konferansını kolluk tedbirleri çerçevesinde yasaklar. Yasaklama kararına karşı açılan iptal davasında, yürütmenin durdurulması kararı verilmesi için gerekli sıkı şartlar sağlanamadığı gerekçesiyle yürütmenin durdurulması talebi reddedilir. Dava sonucunda *Conseil d’État*, konferansın yapılması planlanan tarihten ancak üç yıl geçtikten sonra, 1933 yılında iptal kararı verebilmiş ve doğal olarak Bay *Benjamin* konferansını gerçekleştirememiştir. Böylece davacı Bay *Benjamin*, teoride davayı kazanmış görünse de aslında pratikte kaybetmiştir⁶². Bay *Benjamin*, zararının tazmini için tam yargı davası da açmış ancak tazminat kararı için de 1936 yılına kadar beklemek zorunda kalmıştır⁶³.

Benjamin kararı, idari hâkimin hak ve özgürlükleri koruma konusunda görev ve yetkisini belirleyen kurallardaki büyük bir zafiyeti gün yüzüne çıkarmış; idari yargının durumu, temel hak ve özgürlük ihlallerini etkili bir şekilde önleme konusunda tam anlamıyla bir yetersizlik olarak yorumlanmıştır⁶⁴.

⁵⁹ Uçar: İvedi Yargılama, s. 86.

⁶⁰ CE, 19 Mayıs 1933, *Benjamin*, No: 17413.

⁶¹ Alix Perrin/Olivier Renaudie: “L’office du juge en matière de police administrative: évolutions et faux-semblants”, in Jean-François Lafaix (Ed.): *Le renouvellement de l’office du juge administratif*, Berger-Levrault, Boulogne-Billancourt, 2017, s. 165; Frier/Petit: s. 534; Uçar: İvedi Yargılama, s. 106 ve 261.

⁶² Frier/Petit: s. 534.

⁶³ Aurélie Bretonneau/Jean Lessi: “Référés: l’irrésistible ascension”, *AJDA*, S. 26, 2014, s. 1485.

⁶⁴ Pierre-Henri Prélôt: “L’actualité de l’arrêt Benjamin”, *RFDA*, S. 5, 2013, s. 1020-1023; Perrin/Renaudie: s. 165; Frier/Petit: s. 534.

2. Türk İdari Yargılama Hukukundan Örnekler

Türk idari yargılama hukukunda yukarıda bahsedilen *Benjamin* kararına benzer birçok durumu ortaya koymak için haberlere konu idari uyuşmazlıklara göz atmak bile yeterlidir. Örneklere geçmeden önce Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) adına yürütülen bir araştırmadan bahsetmek gerekir⁶⁵. Araştırma kapsamında incelenen 576 dosyada yürütmenin durdurulması talebi hakkında ortalama ancak 132 gün sonra karar verilebildiği, dosyaların %55'inde ise ilk 120 gün içinde yürütmenin durdurulması talebine ilişkin bir karar verilemediği tespit edilmiştir⁶⁶. Aciliyetin gereklerine uygun düşmeyen bu durumun sonucu olarak idari yargının etkili bir koruma sağlayamadığı birçok örneğe rastlamak da şaşırtıcı olmamaktadır:

Üzerinde Mimar Sinan'ın tarihi eseri “su kemeri” bulunan tek yeşil alanda bina yapılmasının önünü açan imar planının iptali ve yürütmenin durdurulması istemiyle açılan davada, altı ay sonra bizzat belediye başkanı tarafından temeli atılan binalarla ilgili yürütmenin durdurulması kararı, yaklaşık 2,5 yıl sonra, binaların inşası tamamen bittikten sonra verilmiştir⁶⁷.

Bir iş yerinin yıkım kararına karşı idari yargıda iptal davası açıldıktan sonra Mersin Büyükşehir Belediyesi tarafından 1 Ağustos'ta yıkım gerçekleştirilmiştir. Yargı yeri tarafından yıkımdan altı gün sonra 7 Ağustos'ta yürütmeyi durdurma kararı verilmiştir⁶⁸.

⁶⁵ Bu konuda bkz. Celal Erkut: “İdari Yargının Yeniden Yapılandırılmasında Yargılama Hukuku Kurallarının Etkinleştirilmesi Sorunu”, İdari Yargının Yeniden Yapılandırılması ve Karşılaştırmalı İdari Yargılama Usulü, Danıştay 133. Yıl Sempozyumu, 11-12 Mayıs 2001, Danıştay Yayınları, Ankara, 2003, s. 87-103.

⁶⁶ Erkut: s. 88.

⁶⁷ Ali Dağlar: “Durdurma Kararı İnşaat Bittikten Sonra Çıktı”, Hürriyet Gazetesi, 29 Mart 2008 tarihli haber, (İnternet: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/durdurma-karari-insaat-bittikten-sonra-cikti-8570848>, Erişim Tarihi: 22.02.2021).

⁶⁸ İbrahim Meşe: “Belediye İşyerini Yıktıktan Sonra, Mahkeme ‘Yürütmeyi Durdurma’ Kararı Verdi”, Doğan Haber Ajansı, 13 Eylül 2015 tarihli haber, (İnternet: <https://www.ntv.com.tr/turkiye/belediye-isyerini-yiktiktan-sonra-mahkeme-yurutmeyi-durdurma-karari-verdi,5LXciFErSUWxHdQU4ewwhg>, Erişim Tarihi: 04.05.2021). İş yeri sahibi, mahkeme kararını dev bir pankart hâline getirip iş yerinin enkazına asarak şu sözlerle belediyeyi protesto etmiştir:

“Bu yıkımın haksız olduğuna inanıyoruz. Yapılan haksızlıklardan dolayı mağdur durumdayız. Mekanımızda ve şubelerde 180 eleman çalışıyordu. 5 milyonluk yatırıмымız ceberut bir belediye hizmet anlayışı yüzünden yok oldu. Mahkeme kararlarını beklemeden cumartesi günü saat 08.00'de yıkım yapıldı. Belediye acaba

Angola'dan Türkiye'ye sökülme için getirilen radyoaktif ve tehlikeli atık barındıran *Kuito* adlı geminin sökülme işleminin çevre kirliliğine sebep olacağı gerekçesiyle, yürütmenin durdurulması talebi ile iptal davası açılmış; davada on ay sonra yürütmeyi durdurma kararı verildiğinde gemi sökülme işlemi çoktan tamamlanmıştır⁶⁹.

Buca Cezaevinin yıkılmasına ilişkin ihale işlemine karşı açılan davada, yürütmenin durdurulması talebi reddedilmiştir. *Yıkım tamamlandıktan sonra İzmir 2. İdare Mahkemesi*, binanın asbestli olduğu ve hukuka aykırı alınan yıkım kararından “kamu sağlığının doğrudan ve ciddi düzeyde olumsuz etkileneceği” gerekçesiyle iptal kararı vermiştir⁷⁰.

Yasama organının yürütmenin durdurulması kararı verilmesi için gerekli şartları ağırlaştırma ve geçici yargısal korumayı engelleyerek idareyi faaliyetlerinde serbest bırakma eğilimine, idareyle birlikte sıklıkla yargı organı da eşlik etmektedir. Zaten son derece sıkı olan şartların idari yargı yerleri tarafından da katı biçimde yorumlanması, hatta zaman zaman öngörülmeyen yeni şartlar türetilmesi, ilgilileri yargısal korumadan tamamen mahrum bırakmaktadır. Uyuşmazlığa konu olayda, bir yabancı hakkında tesis edilen yurda giriş yasağı işlemine karşı yürütmenin durdurulması talebiyle 07.12.2022 tarihinde iptal davası açılmıştır. Açılan dava üzerine, 05.01.2023 tarihinde idare mahkemesi davalı idareden savunmasının ve işlem dosyasının kendisine gönderilmesini talep etmiş ve yürütmenin durdurulması isteminin, davalı idarenin birinci savunması alındıktan ve ara kararının gereği yerine getirildikten sonra incelenmesine karar vermiştir. İdare, mahkemenin talebine herhangi bir cevap vermemiş ve bunun üzerine mahkeme 10.03.2023 tarihinde talebini yinelemiştir. İdare yine cevap vermeyince mahkeme tekrar 17.05.2023 tarihinde idareye yazı göndermiştir. İdare bu talebi de cevapsız bırakınca mahkeme 22.06.2023 tarihinde dördüncü kez idareden savunmasını ve işlem dosyasını göndermesini istemiştir. Bu süreçte mahkeme, dava açıldıktan sonra altı aydan fazla süre geçmesine rağmen, yürütmenin durdurulması talebi hakkında olumlu ya da olumsuz herhangi bir karar almamıştır. Oysa idarenin ilk savunma süresi geçtikten sonra mahkemenin

her zaman 08.00'de işbaşı yapıyor mu? 300 polis, zabıta, itfaiye, iş makinası ile yıkım yaptılar.”

⁶⁹ İzmir Barosu: “Yürütmeyi Durdurma Kararının Artık Anlamı Kalmamıştır!”, 15 Kasım 2015 tarihli haber ve basın açıklaması, s. 235-236, (İnternet: https://www.izmirbarosu.org.tr/Upload/files/5_BASIN%20A%C3%87IKLAMALARI.pdf, Erişim Tarihi: 22.02.2021).

⁷⁰ İzmir Barosu: “Adalet Bir Kez Daha Çok Geç Kaldı”, 19 Ağustos 2022 tarihli haber, (İnternet: <https://www.izmirbarosu.org.tr/HaberDetay/2740/adalet-bir-kez-daha-cok-gec-kaldi>, Erişim Tarihi: 12.11.2023).

dosyadaki bilgi ve belgeler ışığında yürütmenin durdurulması talebine ilişkin bir karar vermesi gerekirdi. Davalı Göç İdaresi Başkanlığı, mahkemenin dört kez talep etmesi üzerine 02.07.2023 tarihinde dava dilekçesine cevap vermiştir. Nihayet mahkeme, davacı hakkında sınır dışı etme kararı alınmaksızın giriş yasağı kararı alınamayacağı açık olduğundan, işlemin açıkça hukuka aykırı olduğu ve süreli olan idari işlemin davacı açısından telafisi güç zararlara sebep olabileceği gerekçeleriyle 26.09.2023 tarihinde yürütmenin durdurulması kararı vermiştir. Böylece dava açıldıktan 9 ay 19 gün sonra, açıkça hukuka aykırı olan işlem hakkında yürütmenin durdurulması kararı alınabilmiştir⁷¹.

Bazen uygun zamanda yürütmenin durdurulması kararı verilmesi de ilgilileri korumak için yeterli olmamaktadır. Zira geleneksel idari yargılama usulünde idari hâkimin kararı yeterince güçlü değildir. Bu nedenle karar zamanında verilse de bu kez idare tarafından kararın gereğinin yerine getirilmemesi sorunu ortaya çıkabilmektedir. Uyuşmazlığa konu bir olayda yıkım kararına karşı yürütmenin durdurulması talebiyle iptal davası açılmıştır. İdare mahkemesi tarafından yürütmenin durdurulması kararı verilmesine rağmen idare, mahkeme kararının yıkılacak binanın parselini kapsamadığı gerekçesiyle yıkımın icrasına başlamıştır. Davacılar tarafından mahkemeden kararın açıklanmasının talep edilmesi üzerine idare mahkemesi verilen yürütmenin durdurulması kararının davacı derneğe ait binanın tahliyesi ve yıkımıyla ilgili olduğunu belirtmesine rağmen, o tarihe kadar binanın yıkımı büyük ölçüde tamamlandığından kararın somut etkisi gerçekleşmemiştir⁷².

II. FRANSA’DA İDARİ YARGININ ETKİLİLİĞİNİ ARTIRMAYA YÖNELİK REFORMLAR

Geleneksel idari yargılama usulü Fransa’da 1960’lı yıllarda yoğun bir biçimde eleştirilmeye başlanmıştır⁷³. Rivero 1963 yılında, Fransa’da temel hak

⁷¹ İstanbul 1. İdare Mahkemesi, E. 2022/7943, (Yayımlanmamıştır).

⁷² CNNTürk: “Kurs Durdurma Kararına Rağmen Yıkıldı”, 3 Nisan 2007 tarihli haber, (İnternet: <https://www.cnnturk.com/turkiye/kurs-durdurma-kararına-rağmen-yıkıldı>, Erişim Tarihi: 22.02.2021).

⁷³ Rivero’nun 1962 yılında yayımlanan Fransız idari yargısına ilişkin eleştirel makalesi çok ses getirmiştir. Öyle ki bugün bile Fransız idari yargısında yapılan reformlara ilişkin çalışmalarda bu makaleye atıf yapılmakta ve reformlar üzerindeki etkisine işaret edilmektedir. “Kraliyet Sarayındaki Kızılderili ya da İptal Davası Üzerine Saf Düşünceler” olarak Türkçeye çevrilebilecek olan bu makalede Rivero, dönemin idari yargısının yetersizliğini Rousseau, Voltaire gibi yazarlardan aşına olduğumuz iyi vahşi mitini (*le myte du bon sauvage*) kullanarak ortaya koymaktadır. Amerika Kıtası’ndan Fransa’ya gelen Fransız idari yargısı hayranı Kızılderili bir kamu hukukçusu ile Rivero arasındaki diyaloglardan oluşan makalede Rivero Fransız idari

ve özgürlükleri koruma konusunda geçmişte belli bir noktaya gelinmiş olsa da dünyanın ilerlediğini ve farklı gerekliliklerin ortaya çıktığını belirterek idari yargı reformu çağrısında bulunmuştur⁷⁴.

Fransa’da 1963’ten itibaren yargı kararlarının güçlendirilerek daha etkili hâle gelmesi için yenilikler yapılmakta ve idari hâkimin yetkileri durmaksızın genişletilmektedir⁷⁵. Geleneksel kabullerin karşısında elbette meselenin çözümü için adımlar atılması hiç de kolay olmamıştır. Sorunların analizine yönelik yeni yaklaşımların ortaya konulması, çözüm için kendine özgü önlemlerin tespit edilmesi ve bu alanda kanun koyucu tarafından inisiyatif alınması için 30 yıl geçmesi beklenmiştir⁷⁶.

Fransa’da yargı kararlarının uygulanmaması sorununu çözmek adına yapılan reformlar üç etapta gerçekleşmiştir⁷⁷:

İlk etap 30 Temmuz 1963 tarihli Kararname (*Décret*)⁷⁸ ile tamamlanmıştır. Söz konusu Kararname ile CE’de yargı kararlarının uygulanmasını takip etmekle görevli bir Rapor Komisyonu (*Commission du Rapport*) kurulmuştur⁷⁹. İdareyi zorlamak gibi bir yetkisi olmayan Komisyon, ilgililerin ya

yargısına eleştirel bir yaklaşım sergilemekte ve hatta üstü kapalı da olsa bazı yönleriyle dönemin Fransız hukukunun kabile hukukundan geride olduğunu ima etmektedir. (Jean Rivero: “Le Huron au Palais-Royal ou réflexions naïves sur le recours pour excès de pouvoir”, Recueil Dalloz de doctrine, de jurisprudence et de législation, Chronique VI, 1962, s. 37-40; aynen yayım: LGDJ, Page de doctrine, 1980, s. 329-334.) O dönemde Braibant’ın iptal davasının etkililiğini sorguladığı eleştirel makalesi de önemli bir çalışmadır. (Guy Braibant: “Remarques sur l’efficacité des annulations pour excès de pouvoir”, EDCE, S. 15, 1961, s. 53-65.)

⁷⁴ Rivero: Le système français, s. 835-836.

⁷⁵ Costa: s. 135. Chapus, 1991 yılındaki çalışmasında, Fransız idari yargısı hukukunda “her şey”in değişmeye başladığını işaret etmiştir. (René Chapus: “L’administration et son juge: ce qui change”, EDCE, S. 43, 1991, s. 259.)

⁷⁶ Lewall: s. 137.

⁷⁷ Bernard Stirn: “La juridiction administrative: problèmes actuels et réformes”, La Revue administrative, C. 52, S. 7, 1999, s. 136; Costa: s. 133; Uçar: İvedi Yargılama, s. 128-129.

⁷⁸ *Décret no 63-766 du 30 juillet 1963 portant règlement d’administration publique pour l’application de l’ordonnance no 45-1708 du 31 juillet 1945 et relatif à l’organisation et au fonctionnement du Conseil d’Etat.*

⁷⁹ Daha sonra 24 Ocak 1985 tarihli Kararname ile Komisyonun adı değiştirilerek “Çalışmalar ve Rapor Dairesi (*La Section du Rapport et des Études*)” hâline getirilmiştir. (*Décret no 85-90 du 24 janvier 1985 portant création de la section du rapport et des études du Conseil d’Etat*)

da bakanlıkların aydınlatma talebi üzerine uzmanlaşmış bir arabulucu gibi görev yapmış, idarenin üzerinde baskı kurarak onu ikna etmeye çalışmıştır⁸⁰.

Yargı kararlarının uygulanmaması sorununun çözümünde *ikinci etap* 16 Temmuz 1980 tarihli Kanun'un⁸¹ yürürlüğe girmesidir. Kanun'la CE'ye kararlarının uygulanmaması hâlinde başvurulmak üzere itaatsizlik cezai şartı (*astreinte*) öngörme ve gerektiğinde idareyi, davacı lehine bir miktar para ödemeye mahkûm etme yetkisi verilmiştir⁸². Geleneksel idari yargılama usulüne hâkim olan prensiplere sert bir darbe vuran itaatsizlik cezai şartı, günümüz Fransız idari yargılama hukukunda da mahkeme kararlarının uygulanmasını sağlamak için başvuru son derece etkili bir silah olmaya devam etmektedir (*Code de justice administrative*/CJA L. 911-1 ila L. 911-10)⁸³.

Bu hususta *üçüncü etap* ise 8 Şubat 1995 tarihli Kanun⁸⁴ olmuştur. Bu Kanun'un yürürlüğe girmesiyle birlikte idari hâkim nihayet yargısal emir (*injonction*) yetkisiyle donatılmıştır. CE'deki Çalışmalar ve Rapor Dairesi dışındaki idari yargı yerleri bu konuda resen harekete geçmekle yetkilendirilmiştir⁸⁵. Ayrıca idari yargı yerleri kararlarında, kararın uygulanmasını gösterecek şekilde *yargısal emir* verebilmekte ve idareyi kararı uygulamaya zorlamak için, gerektiğinde tahsil edilmek üzere *cezai şart* öngörebilmektedir.

⁸⁰ Costa: s. 133; Stirn: s. 136.

⁸¹ *Loi no 80-539 du 16 juillet 1980 relative aux astreintes prononcées en matière administrative et à l'exécution des jugements par les personnes morales de droit public.*

⁸² Benzer düzenleme 17 Ekim 1990 tarihli Kanun'la birlikte Belçika hukukunda da öngörülmüştür. (Lewall: s.138.)

⁸³ Artık her düzeydeki idari mahkeme ve ivedi yargılama hâkimi, itaatsizlik cezai şartı öngörme yetkisini haizdir. Söz konusu yetki, idari yargılama hukukuna özgü bir cezai şart olarak nitelendirilebilir. İtaatsizlik cezai şartı yetkisi kapsamında idari hâkim, davacının talebi üzerine ya da resen, kararın uygulanmaması ihtimalinde, uygulanmadığı her gün için bir miktar para cezası öngörmektedir. Kararın davalı tarafından yerine getirilmemesi durumunda ise hâkim, karar tarihinden itibaren geçen güne göre toplam cezayı hesaplayarak, "cezai şartın tahsiline (*liquidation de l'astreinte*)" karar vermektedir. Ceza katlanarak devam ettiğinden, kararı uygulamakta direnen idareler bile eninde sonunda kararın gereğini yerine getirmek zorunda kalmaktadır. Tahsil edilen ceza miktarı, herhangi bir zarara uğramamış olsa bile, hâkim ceza miktarının bir kısmının hazineye ödenmesine karar vermediği sürece kural olarak davacıya verilmektedir. Bu konuda bkz. Uçar: İvedi Yargılama, s. 128-129.

⁸⁴ *Loi no 95-125 du 8 février 1995 relative à l'organisation des juridictions et à la procédure civile, pénale et administrative.*

⁸⁵ Costa: s. 134.

1995 yılındaki yargısal emir reformu, 2000 yılındaki ivedi yargılama usulü reformunun da habercisi olmuştur⁸⁶. Zira idari hâkimlerin görevlerinde ve yöntemlerinde temel değişikliği getiren yargısal emir reformu, Fransa’da artık yatay çözümler yerine yeni kurumlar ve radikal değişikliklerin gündeme gelebileceğini göstermiştir⁸⁷.

İvedi yargılama usulü reformunu getiren 30 Haziran 2000 tarihli Kanun’dan önce de Fransız idari yargılama hukukunda ivedi yargılama usulleri ya da benzeri usuller uygulanmıştır⁸⁸. Ancak genel olarak katı şartların öngörülmesi nedeniyle, bu usuller etkili bir koruma sağlayamamıştır. Reform öncesi geçici yargısal korumaya yönelik en genel ve bilindik yol ise etkisi yetersiz olan yürütmenin durdurulması kurumudur.

Fransa’da geçici yargısal koruma sağlamaya yönelik sayısal anlamda da yetersiz olan bu eski usuller etkilerini büyük ölçüde azaltan kronik bozukluklardan muzdarip olmuştur⁸⁹. Geçici yargısal korumalardaki yetersizlikleri gidermek üzere 1980 ve 1995 yılları arasında daha esnek şartlarla

⁸⁶ Leclerc: s. 34.

⁸⁷ Aydın Gülan/Kemal Berkarda: “İdare Hukukunda Gerçekleşen Köklü Değişimler”, Danıştay ve İdari Yargı Günü 134. Yıl Sempozyumu, 10-11 Mayıs 2002 Ankara, Danıştay Yayınları, Ankara, 2002, s. 116.

⁸⁸ 22 Temmuz 1889 tarihli Kanun’la (*Loi du 22 juillet 1889 sur la procédure à suivre devant les conseils de préfecture (tribunaux administratifs)*) aciliyet durumunda hâkimden (il idare kurulu başkanı), bilirkişi marifetiyle vakıa tespiti gerçekleştirilmesini talep etme imkânı veren tespit usulü (*constat d’urgence*) öngörülmüştür. 31 Temmuz 1945 tarihli Kanun Hükmünde Kararname (*Ordonnance no 45-1708 du 31 juillet 1945 portant sur le Conseil d’Etat*) ile CE, 28 Kasım 1955 tarihli Kanun (*Loi no 55-1557 du 28 novembre 1955 instituant le référé administratif*) ile ise idare mahkemeleri nezdinde, davacılar ihtiyati ivedi yargılama vasıtasıyla (*référé conservatoire*) tek hâkimden, aciliyet hâlinde koruyucu bir ihtiyati tedbir talep etme hakkı tanınmıştır. Ancak usulün uygulanabilmesi için “kamu düzeni ve kamu güvenliğine ilişkin olmama”, “bir idari işlemin yürütülmesine engel olmama” ve “davanın esasına dokunmama” gibi katı şartlar öngörüldüğünden, ilgililerin etkili biçimde korunmasında zorluklarla karşılaşmıştır. Hatta bu usul kapsamında idarenin de tedbir talep etme hakkı olduğundan, usul amacının tam tersi istikamette ilerlemiş ve daha çok idare tarafından, özellikle hâkim kararıyla kişilerin kamu mallarından tahliyesini sağlamak üzere, kişileri baskı altına almak amacıyla kullanılmıştır. [Matias Guyomar/Bertrand Seiller: *Contentieux administratif*, 6. Baskı, Dalloz, Paris, 2021, s. 208; Bernard Pacteau: *Traité de contentieux administratif*, PUF, Paris, 2008, s. 382, (*Contentieux administratif*); Camille Broyelle: *Contentieux administratif*, 9. Baskı, LGDJ, Paris, 2021, s. 487.]

⁸⁹ Florent Blanco: *Contentieux administratif*, PUF, Paris, 2019, s. 348.

düzenlenen özel yargılama usullerinin sayısı artırılmıştır. Belli konularda uygulanmak üzere öngörülen özel askıya alma (yürütmenin durdurulması) usulleri; 2 Eylül 1988 tarihli Kararname (*Décret*)⁹⁰ ile öngörülen, tam yargı davalarında esasa ilişkin karar verilmeden önce idarenin başvuruçunun zararını geçici olarak tazmin etmesini sağlayan geçici ödeme ivedi yargılaması (*référé-provision*)⁹¹; 10 Ocak 1990 tarihli Kanun'la⁹² öngörülen, Fransa topraklarını terk etme (*reconduite à la frontière*) zorunluluğu içeren işlemlere (sınır dışı kararı gibi) karşı yapılan başvurularda çok kısa sürede tek başına karar vermekle görevli “sınır dışı hâkimi (*judge de la reconduite à la frontière*)”⁹³; 4 Ocak 1992 tarihli Kanun'la⁹⁴ öngörülen, kamu ihalelerinde aleniyet ve rekabet kurallarına aykırılık hâlinde hâkimin tek başına ve hızlı biçimde hareket ederek uyuşmazlığa müdahale edebildiği, sözleşme öncesi ivedi yargılama usulü (*référé précontractuel*)⁹⁵ bunlara örnek olarak verilebilir⁹⁶. 8 Şubat 1995 tarihli Kanun'un kabulü ile geri alınamaz sonuçlar yaratma riski taşıyan işlemlerin, tek hâkim tarafından, yürütmenin durdurulması taleplerine ilişkin karar verilene kadar uygulanmak üzere geçici olarak askıya alınmasını sağlayan “geçici askıya alma (*suspension provisoire*)” usulü de getirilmiştir⁹⁷. Bu yeni usulde yürütmenin durdurulması talebi karara bağlanana kadar geçici nitelikte ve daha hızlı bir durdurma kararı verilebilmesine olanak sağlanması arzu edilse de tepeden tırnağa yeniden ele alınması gereken bir kuruma, reformla yalnızca yeni bir katman eklenmiş olması nedeniyle beklenen etki yaratılamamıştır⁹⁸. Sonuç olarak dağınık düzenlemelerle birlikte hem ivedi yargılama usulü hem de yürütmenin

⁹⁰ *Décret no 88-907 du 2 septembre 1988 portant diverses mesures relatives à la procédure administrative contentieuse.*

⁹¹ Stirn: s. 137.

⁹² *Loi no 90-34 du 10 janvier 1990 modifiant l'ordonnance no 45-2658 du 2 novembre 1945 relative aux conditions d'entrée et de séjour des étrangers en France.*

⁹³ Broyelle: s. 488.

⁹⁴ *Loi no 92-10 du 4 janvier 1992 relative aux recours en matière de passation de certains contrats et marchés de fournitures et de travaux.*

⁹⁵ Broyelle: s. 489.

⁹⁶ Bkz. Uçar: İvedi Yargılama, s. 124-127.

⁹⁷ Geçici askıya alma Türk idari yargılama hukukunda idarenin savunması alındıktan sonra yeniden karar verilmek üzere yürütmenin durdurulması kararı verilmesine benzese de hem aranan şartlar bakımından hem de tek hâkimle karar verilebilmesi bakımından Türkiye'dekine nazaran daha esnektir. Buna rağmen Fransa'da etkisi yeterli görülmemiştir.

⁹⁸ Marie-Aimée Latournerie: “Les choix du législateur de 1995 en matière de sursis à exécution des décisions administratives”, RFDA, S. 1, 1996, s. 31-39; Broyelle: s. 488.

durdurulması kurumu konusunda hukuki durumda büyük bir karmaşa yaratan bu tutarsız girişimler başarısız olmuştur⁹⁹.

Bir kaçak yolcu gemisindeki sevkiyata ilişkin davada çıkan görev uyuşmazlığı sonucunda, Fransız Uyuşmazlık Mahkemesinin *Préfet de Police v. TGI de Paris* kararı¹⁰⁰ ile idari yargıyı görevli kılması, ivedi yargılama usulü reformunu hızlandıran unsurlardan biri olmuştur. Zira bu davada davacılar idari yargıyı yeterli koruma sağlama konusunda etkisiz gördüklerinden, davalarının adli yargıdaki ivedi yargılama hâkimi tarafından görülmesi için büyük çaba harcamıştır. Davanın oldukça medyatik hâle gelmesiyle idari yargının yetersizliklerinin ve kişilerin idari yargıya olan güvensizliklerinin tamamen gün yüzüne çıkması, Fransız idari yargısında ivedi yargılama usulü reformunun gerekliliğini tartışmasız kılmıştır¹⁰¹. Böylece CE meseleyi ele almış, parlamento tarafından kabulüne dek ivedi yargılama usulü reformunu getiren 30 Haziran 2000 tarihli Kanun'un hazırlanma sürecini yürütmüştür.

Fransa'yı ivedi yargılama usulü reformuna götüren bir diğer etken, pek çok defa Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6'ncı maddesinde düzenlenen makul sürenin ihlali sebebiyle tazminata mahkûm edilmesidir¹⁰². Hem daha hızlı hem de daha güçlü yargısal koruma talebinin meyvesi olan¹⁰³ ivedi yargılama usullerinin hazırlanılmasında adli yargıdaki düzenlemelerden yararlanmışlardır. Pacteau'ya göre, 30 Haziran 2000 tarihli Kanun büyük idari yargı reformlarının en yetkin örneği olmuştur¹⁰⁴. Reformla yeni bir "ivedi yargılama usulü idari yargısı"nın doğuşu gerçekleşmiştir. Bu kapsamda eski usullerin bazıları kaldırılmış, bunların yerine daha önce var olmayan yeni ve orijinal usuller (özgürlük ivedi yargılaması gibi) öngörülmüş; bazı eski usuller (askıya alma ve faydalı tedbirler ivedi yargılamaları gibi) ise tamamen yenilenmiş ve çağdaştırılmıştır. Böylece idari hâkim de adli hâkim gibi tam anlamıyla ivedi yargılama hâkimi hâline gelmiştir¹⁰⁵.

2000 reformuyla Fransız idari yargısında temelden bir yeniliğe gidilmiş ve böylece idari yargının görünümü değişmiştir. İvedi yargılama usulleri,

⁹⁹ René Chapus: *Droit de contentieux administratif*, 13. Baskı, Montchrestien, 2008, s. 1356, (Contentieux administratif); Guyomar/Seiller: s. 208-209.

¹⁰⁰ TC, 12 Mayıs 1997, *Préfet de Police v. TGI de Paris*, No: 03056.

¹⁰¹ Bkz. Uçar: *İvedi Yargılama*, s. 131-133.

¹⁰² Chabanol/Bonnet: s. 197.

¹⁰³ Pacteau: *Contentieux administratif*, s. 383.

¹⁰⁴ *Ibid.*

¹⁰⁵ Blanco: s. 349.

hâkimin yetkileri de artırılmak suretiyle yenilenmiş¹⁰⁶; geçmişteki reformlarla getirilen itaatsizlik cezai şartı ve yargısal emir yetkileriyle ivedi yargılama usulleri birleştirilmiştir. İvedi yargılama hâkimi, idareye hızla müdahale ederken aynı zaman yargısal emir ve itaatsizlik cezai şartı yetkilerine de başvurabilmektedir. Reformlar öncesinde “iptal etme” ve “zararı tazmin etme” şeklinde sınırlı yetkilere sahip olan idari hâkim, artık gerektiğinde idareye müdahale edebilmekte, onun önüne geçebilmekte ve onu engelleyebilmektedir¹⁰⁷. Bu sayede idari hâkim, gerçek anlamda “koruyan ve kollayan (*garde et sauvegarde*)” konumuna erişmektedir¹⁰⁸. Geleneksel idari yargı çok yavaş olmasıyla ünlü olsa da artık Fransa’da bu olumsuz şöhreti giderek kaybetmektedir¹⁰⁹.

Fransa’da ivedi yargılama usullerinde çok türülülük (*hétérogénéité*) söz konusudur. İvedi yargılama usulü, iptal davası ya da tam yargı davasının hızlandırılmasından farklı bir kurumu ifade eder; hâkimin müdahalesini gerektiren, aciliyete bağlanmış kendine özgü tedbirler anlamına gelir¹¹⁰. İdari Yargılama Kodu’nun (*Code de justice administrative/CJA*) 5’inci kitabında “genel hukuk ivedi yargılama usulleri (*référés de droit commun / procédures de référé administratif général*)” olarak adlandırılan altı temel ivedi yargılama usulü bulunmaktadır¹¹¹. Bunlardan üçü aciliyet şartına bağlıdır ve bunlara yalnızca acil durumlarda başvurulmaktadır: askıya alma (*référé-suspension*), özgürlük (*référé-liberté*) ve faydalı tedbirler (*référé conservatoire* ya da *référé “mesures utiles”*) ivedi yargılamaları.

Askıya alma ivedi yargılaması, hukuka uygunluğuna ilişkin ciddi şüphe bulunan, esasa ilişkin davaya konu bir idari işlemin askıya alınmasını (yürütmesinin durdurulmasını); *özgürlük ivedi yargılaması*, idarenin temel hak ve özgürlüğe ağır ve açıkça hukuka aykırı müdahalesini sonlandıracak her türlü tedbirin derhâl alınmasını; *faydalı tedbirler ivedi yargılaması* ise ilk ikisi için şartların mevcut olmadığı durumlarda, bir zararın büyümesini önlemek gibi, diğer tedbirlerin alınmasını sağlamaktadır¹¹².

¹⁰⁶ Olivier Le Bot: *Contentieux administratif*, 9. Baskı, Bruylant, Brüksel, 2022, s. 150, (Contentieux administratif).

¹⁰⁷ Pacteau: *Contentieux administratif*, s. 381.

¹⁰⁸ *Ibid.*

¹⁰⁹ Chabanol/Bonnet: s. 197.

¹¹⁰ Le Bot: *Contentieux administratif*, s. 149.

¹¹¹ Roland Vandermeeren: “La réforme des procédures d’urgence devant le juge administratif”, *AJDA*, S. 9, 2000, s. 706-720.

¹¹² Uçar: *İvedi Yargılama*, s. 162.

Aciliyet şartına bağlı bu üç ivedi yargılama usulü dışında, genel hukuk ivedi yargılama usulleri kapsamında, acil bir durumun varlığı şartının aranmadığı “olağan ivedi yargılama usulleri (*référé ordinaires*)” olarak adlandırılan üç ivedi yargılama usulü türü daha bulunmaktadır¹¹³. Olağan ivedi yargılama usullerinde acil durumun varlığı kanun koyucu tarafından varsayıldığından, hâkimin müdahalesi için aciliyet şartının gerçekleşmesine gerek yoktur. Bunlardan tespit ivedi yargılaması (*référé-constat*), daha sonra açılması muhtemel bir davanın çözümü için faydalı olabilecek bir vakıanın tespitini; tahkikat ivedi yargılaması (*référé-instruction*), davada yararlı olabilecek husus ve vakıalara ilişkin daha detaylı araştırma yapılması ve gerektiğinde tedbir alınmasını; geçici ödeme ivedi yargılaması (*référé-provision*) ise idareden ciddi biçimde itiraz edilemez nitelikte bir alacağı olan kişiye geçici tazminat ödenmesini sağlamaktadır¹¹⁴.

Bu altı ivedi yargılama usulü dışında, daha spesifik konularda uygulanmak için öngörölmüş özel ivedi yargılama usulleri de bulunmaktadır. Görüldüğü üzere Fransız idari yargılama hukukunda ivedi yargılama usulleri birbirini tamamlayacak şekilde kurgulanmıştır. Aynı meseleye ilişkin olarak farklı dilekçelerle olmak kaydıyla farklı ivedi yargılama usullerine başvurulmasının önünde de bir engel yoktur.

Fransa’da modernize edilmiş olan ivedi yargılama usulleri, koruyucu nitelikte bir çözümle uyuşmazlığa müdahale edilmesini hızlandırmayı ya da yargılamada geçen sürenin zararlı etkilerini ortadan kaldırmayı mümkün kılmaktadır¹¹⁵. Giderek popüler hâle gelmesinin bir sonucu olarak, Fransız idari yargısında başvuruların %20’si ivedi yargılama usullerine ilişkindir¹¹⁶. Günümüz Fransız idari yargısının kimliğinde yargılama faaliyeti bakımından artık esasa ilişkin yargılama ve ivedi yargılama olmak üzere bir ikiliğin (*dualité*) oluştuğu kabul edilmektedir¹¹⁷.

¹¹³ Vandermeeren: s. 706-720.

¹¹⁴ Uçar: İvedi Yargılama, s. 162.

¹¹⁵ Chabanol/Bonnet: s. 197.

¹¹⁶ Le Bot: Contentieux administratif, s. 150.

¹¹⁷ Blanco: s. 339.

III. FRANSA’DA ÖZGÜRLÜK İVEDİ YARGILAMASI (RÉFÉRÉ-LIBERTÉ)

Özgürlük ivedi yargılaması¹¹⁸, CJA’nın 5’inci kitabının “acil durumlarda karar veren ivedi yargılama hâkimi” başlıklı ikinci başlığının hâkimin yetkilerini düzenleyen birinci kısmında, L. 521-2 maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre ivedi yargılama hâkimi, bir kamu tüzel kişisi ya da bir kamu hizmetini ifa etmekle yükümlü özel hukuk kuruluşunun yetkilerini kullanırken ağır ve açıkça hukuka aykırı biçimde ihlal ettiği temel hak ve özgürlüğü korumak için aciliyetin gerekli kıldığı *her türlü tedbiri* alabilir. Özgürlük ivedi yargılamasında hâkimin *48 saat içinde* karar vermesi gerekmektedir.

2000 reformuyla öngörülen askıya alma ivedi yargılaması (*référé-suspension*) gibi bazı ivedi yargılama türleri, geçmişte yürürlükte bulunan kurumların yenilenmesiyle oluşturulmuştur. Ancak özgürlük ivedi yargılaması 30 Haziran 2000 tarihli Kanun’la baştan sona sıfırdan yaratılmıştır¹¹⁹. 2000 reformundan önce, katı şartlarıyla yalnızca davaya konu işlemin askıya alınmasını sağlayan, gerekli diğer tedbirlerin alınmasına imkân vermeyen ve bu nedenlerle son derece sınırlı bir koruma sunan yürütmenin durdurulması döneminde, idari yargı temel hak ve özgürlüklere doğrudan ve ağır tehlike yaratan durumlara karşı etkili bir yargılama usulünden mahrum kalmıştır¹²⁰. Özellikleri ve etkileri göz önüne alındığında, özgürlük ivedi yargılaması, 30 Haziran 2000 reformunun “en orijinal yeniliği¹²¹”, “en çok beklenti yaratan amiral gemisi¹²²” ve “ivedi yargılama usullerinin kralı¹²³” olarak nitelendirilmektedir¹²⁴.

¹¹⁸ Yeşilyurt bu ivedi yargılama usulü türünü “özgürlükçü seri yargılama ya da emreden seri yargılama” olarak ifade etmektedir. (Nazile İrem Yeşilyurt: “İdari Yargıda Yürütmenin Durdurulması ve İvedi Yargılama: Sermayeye Koşut Hız Ayarı”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C. 70, S. 2, 2015, s. 426.) Çağlayan ise “özgürlükler ivedi yargılaması” ifadesini tercih etmiştir. (Ramazan Çağlayan: “Fransız ve Türk İdarî Yargılama Hukukunda İvedi Yargılama Usulü”, EÜHFD, C. 18, S. 3-4, 2014, s. 5.)

¹¹⁹ Broyelle: s. 511.

¹²⁰ Frier/Petit: s. 534.

¹²¹ Gilles Bachelier: “Le référé-liberté”, RFDA, S. 2, 2002, s. 261-268. (İnternet: www.dalloz.fr, Erişim Tarihi: 04.01.2022); Blanco: s. 460; Vandermeeren: s. 712.

¹²² Vandermeeren: s. 712.

¹²³ Chapus: Contentieux administratif, s. 1358.

¹²⁴ Uçar: İvedi Yargılama, s. 257.

Kişilerin hak ve özgürlüklerini korumayı hedefleyen ve esasa ilişkin herhangi bir davadan bağımsız olarak yürütülebilen özgürlük ivedi yargılaması, özerk nitelikte bir usuldür¹²⁵. Özerk bir usul olması, esasa ilişkin bir davayla birlikte ya da esasa ilişkin bir davadan sonra başvurulma gibi bir zorunluluğun olmaması anlamına gelmektedir. Ayrıca ivedi yargılama hâkiminden bu kapsamda koruma talep etmek için ortada tesis edilmiş bir idari işlem olmasına da gerek yoktur¹²⁶. İlgililer herhangi bir dava açmaksızın doğrudan doğruya ivedi yargılama hâkiminden özgürlük ivedi yargılaması kapsamında tedbir almasını talep edebilirler. Esasa ilişkin bir davadan bağımsız ve özerk bir usul olmasının sonucu olarak, özgürlük ivedi yargılamasında herhangi bir dava açma süresi de bulunmamaktadır¹²⁷.

Özgürlük ivedi yargılamasında hâkimin 48 saat içinde karar vereceği öngörülmüştür (CJA L. 521-2). Ancak bu sürenin düzenleyici nitelikte olduğunu belirtmek gerekir. Süreye uyulmaması durumunda ivedi yargılama kararı usule aykırı hâle gelmemektedir. Uygulamaya bakıldığında ise ortalama karar verme süresinin 2016 yılına kadar 3-5 gün arasında değiştiği, 2016 yılında ise dört gün olduğu görülmektedir¹²⁸. CE'nin yayımladığı rapora göre, 2020 yılında Covid-19 salgını süreci kapsamında idarenin temel hak ve özgürlüklere müdahale niteliğindeki faaliyetleri neticesinde, 14 Mart-31 Aralık tarihleri arasında CE'ye ilk derece mahkemesi sıfatıyla yapılan ivedi yargılama taleplerinde bir önceki yıla oranla %570 artış olmuş; ancak özgürlük ivedi yargılamasında 48 saatte olmak üzere, tüm ivedi yargılama taleplerinde uygun sürede karar verilmiştir¹²⁹.

Fransız idari yargılama hukukunda geleneksel yargılama usulünün modernize edilmesi sonucunda temel hak ve özgürlüklerin korunması meselesinde katedilen mesafeyi ortaya koyabilmek için, yukarıda bahsedilen *Benjamin* kararını¹³⁰ hatırlamak gerekir. Geleneksel idari yargılama usulünün temel hak ve özgürlükleri korumadaki yetersizliğinin sembolü olan bu davada, konferansının yasaklanmasına ilişkin işlem üç yıl sonra ancak iptal edilebilen *Bay Benjamin*, konferansını gerçekleştiremediği gibi zararının tazmini için de altı yıl beklemek zorunda kalmıştır. Öte yandan 2014 yılında ise benzer bir

¹²⁵ Le Bot: Contentieux administratif, s. 155.

¹²⁶ Uçar: İvedi Yargılama, s. 259.

¹²⁷ Alix Perrin: Contentieux administratif, Dalloz, Paris, 2021, s. 178.

¹²⁸ Olivier Le Bot: Le guide des référés administratifs et des autres procédures d'urgence devant le juge administratif, 2. Baskı, Dalloz, Paris, 2017, s. 326.

¹²⁹ CE, *Rapport publique, Activité juridictionnelle et consultative des juridictions administratives en 2020*, Yayımlanma Tarihi: 25.03.2021, s. 10.

¹³⁰ CE, 19 Mayıs 1933, *Benjamin*, No: 17413 ve 17520; Blanco: s. 460; Perrin/Renaudie: s. 165; Frier/Petit: s. 534.

uyuşmazlıkta, kamuoyunda tartışmalı bir komedyenin 9 Ocak günü gerçekleştirilecek olan gösterisi 7 Ocak günü valilik tarafından yasaklanmış, komedyenin başvurusu üzerine özgürlük ivedi yargılama hâkimi yasaklama kararını 9 Ocak'ta askıya almış; askıya alma kararı ise yine aynı gün 9 Ocak'ta, istinaf incelemesi neticesinde CE tarafından kaldırılmıştır¹³¹. Geleneksel yargılama usulünün uygulandığı uyuşmazlıkta geçici yargısal koruma sağlanamadan dava üç yıl sürüncemede kalmış, özgürlük ivedi yargılamasında ise iki gün içerisinde hem ilk derece kararı alınmış hem de kanun yolu incelemesi tamamlanmıştır.

Özgürlük ivedi yargılaması ile adli yargının görev alanına giren fiilî yolun kapsamı oldukça daralmıştır. Hatta kapsamı daralanan fiilî yol teşkil eden meseleler de adli yargının münhasır yetkisinden, adli yargı hâkimi ile idari yargı ivedi yargılama hâkimi arasında paylaşılan bir yetki alanına taşınmaktadır¹³². Başka bir deyişle, fiilî yol mağdurları hem adli yargıya hem de özgürlük ivedi yargılaması kapsamında idari yargıya başvurma seçeneğine sahiptir¹³³. Özgürlük ivedi yargılaması sayesinde idari yargıya duyulan güvenin artmasıyla fiilî yol iddiasıyla adli yargıya yapılan başvurular giderek azalmaktadır. Bu nedenle özgürlük ivedi yargılamasının fiilî yol teorisinin sonunu getirdiği de ifade edilmektedir¹³⁴.

A. Tedbire Hükmedilebilmesi İçin Gerekli Şartlar

CJA'nın L. 521-2 maddesine göre, özgürlük ivedi yargılaması kapsamındaki tedbirler dört koşulun kümülatif biçimde gerçekleşmesi hâlinde alınabilir¹³⁵: 1. Acil bir durumun varlığı, 2. Temel hak ve özgürlük ihlalinin, idare ya da bir kamu hizmetini ifa etmekle yükümlü özel hukuk kişisi tarafından, yetkilerini kullanırlarken gerçekleşmesi, 3. "Temel" bir hak veya özgürlüğün ihlali, 4. İhlalin ağır ve açıkça hukuka aykırı olması.

¹³¹ CE, 9 Ocak 2014, *Ministre de l'intérieur*, No: 374508; Blanco: s. 460-461.

¹³² Chabanol/Bonnet: s. 202.

¹³³ CE, 23 Ocak 2013, *Commune de Chirongui*, No: 365262.

¹³⁴ Hélène Pauliat: "Le juge de référé-liberté a-t-il mis fin aux jours de la 'folle du logis'?", *La Semaine juridique-Administrations et collectivités territoriales*, S. 8, 2013, parag. 2047, s. 32-35; Olivier Le Bot: "Le juge administratif du référé-liberté compétent en matière de voie de fait", *La Semaine juridique-Administrations et collectivités territoriales*, S. 8, 2013, parag. 2048, s. 36-38.

¹³⁵ CE, 22 Aralık 2012, *Section française de l'observatoire international des prisons*, No: 364584; Jean-Claude Ricci: *Contentieux administratif*, 5. Baskı, Hachette, Paris, 2016, s. 176; Bachelier: (Çevrimiçi).

Acil bir durumun varlığı (aciliyet) şartı mevzuatta tanımlanmadığı gibi bu şarta ilişkin bir çerçeve de çizilmemiştir. Aciliyet şartı, “mevcut durumun çok hızlı bir şekilde değişeceği ve başvurusunun menfaatleri açısından geri dönülmesi zor bir nitelik kazanacağı” hâllerde sağlanmış olur¹³⁶. Aciliyet şartı, reform öncesi Fransa’da ve günümüzde Türk hukukundaki yürütmenin durdurulması için aranan klasik “telafisi güç veya imkânsız zararların doğması” şartından daha esneklerdir. Zira “telafi edilmesi zor hâle gelme riski” bulunan durumlarla karşı karşıya kalınması, aciliyet şartının gerçekleştiği anlamına gelir¹³⁷. Başka bir deyişle, telafisi güç veya imkânsız zararların doğması şartında büyük ölçüde kesinlik ve açıklık aranırken, aciliyette risk yeterlidir¹³⁸. Özgürlük ivedi yargılamasında hâkimin 48 saat içinde karar vermesi gerektiğinden, diğer acil durum ivedi yargılama usullerinden farklı olarak, “özel¹³⁹” ve “aşırı¹⁴⁰” bir aciliyet söz konusudur. Bu nedenle özgürlük ivedi yargılaması kapsamında tedbir alınabilmesi için acil durumun 48 saat içinde karar verilmesini gerektirecek dereceye ulaşması gerekir. Özgürlük ivedi yargılamasında bazı durumlarda “aciliyet karineleri (*présomptions d’urgence*)” devreye girmektedir¹⁴¹. Örneğin; sığınma talebinde bulunan ve bekleme alanında tutulan, kaçtığı ülkeden başka bir ülkeye gönderilmesi zor olan yabancının¹⁴²; pasaport talebi reddedilen kişinin¹⁴³; olağanüstü hâl tedbirleri kapsamında hakkında belediye sınırlarını terk etmeme ve belirlenen saatlerde günde üç kez polis karakoluna gelme yükümlülüğü ile mecburi ikamet (*assignation à résidence*) kararı verilen kişinin¹⁴⁴ idareye karşı özgürlük ivedi yargılaması kapsamında yaptıkları başvurularda acil bir durumun varlığı karine olarak kabul edilir. Aciliyet karinesi söz konusu olduğunda, acil bir durumun var olmadığını ortaya koyacak özel durumları ispat etme yükü idarenin omuzlarındadır.

Özgürlük ivedi yargılaması kapsamında hâkimin müdahale edebilmesi için, *temel hak ve özgürlük ihlalinin bir kamu tüzel kişisi ya da bir kamu hizmetini ifa etmekle yükümlü özel hukuk kişisi tarafından, yetkilerini kullanırken gerçekleşmesi* gerekmektedir. Örneğin bir kamu görevlisinin görevinden

¹³⁶ Ricci: s. 166.

¹³⁷ *Ibid.*: s. 167.

¹³⁸ Uçar: İvedi Yargılama, s. 217.

¹³⁹ Frier/Petit: s. 534.

¹⁴⁰ Bachelier: (Çevrimiçi).

¹⁴¹ Ricci: s. 167; Pacteau: s. 395.

¹⁴² CE, 24 Ekim 2005, *Ministere de l’Interieur*, No: 286247.

¹⁴³ CE, 4 Aralık 2002, *Gonzague X.*, No: 252051.

¹⁴⁴ CE, 11 Aralık 2015, *Cédric X.*, No: 395009.

tamamen bağımsız salt kişisel kusuru sebebiyle¹⁴⁵ ya da bir mahkeme kararına¹⁴⁶ veya adli yargının görev alanına giren adli kolluk kararına¹⁴⁷ karşı özgürlük ivedi yargılamasına başvurulması hâlinde talep reddedilir. Özgürlük ivedi yargılamasında, bir idari otoritenin ya da kamu hizmeti yürüten özel kişinin, kısıtlama ya da tecavüz şeklinde, temel özgürlüğün ihlali olarak nitelendirilebilecek bir doğaya sahip olan¹⁴⁸ eylemi, davranışı, ihmali ya da işlemine karşı başvuruda bulunulabilir¹⁴⁹. İvedi yargılama hâkimince tedbir alınabilmesi için ortada tesis edilmiş bir idari işlem olması gerekmediği gibi, idarenin temel hak ve özgürlüğe fiilî bir hareketle doğrudan müdahale etmesi de aranmamaktadır. Başka bir deyişle, temel hak ve özgürlüğün ihlali idarenin hareketsizliği ile de ortaya çıkabilir. Bu kapsamda idarenin ihmali ya da bir konudaki kamusal eksiklik neticesinde temel hak ve özgürlüğün ihlali gündeme gelebilir¹⁵⁰. İvedi yargılama hâkimi özgürlük ivedi yargılamasında kendisine verilen yetkiler kapsamında, henüz gerçekleşmemiş olsa da gerçekleşmesi oldukça olası bir ihlalin önüne geçme amacıyla da idareye müdahale edebilir¹⁵¹.

Özgürlük ivedi yargılamasında, ihlal edildiği ileri sürülen hak veya özgürlüğün “temel” hak ve özgürlük olarak nitelendirilebilmesi gerekmektedir. Kanun koyucu temel hak ve özgürlüklere ilişkin bir tanım ya da liste yapmadığından, hangi hak ve özgürlüklerin “temel” olarak nitelendirilebileceğini belirleme yetkisi idari yargı yerlerindedir¹⁵². CE, şekli ya da maddi bir değerlendirmeye açık bir tanım ya da liste yapmaktan bilinçli olarak kaçınmakta¹⁵³; pragmatist bir yaklaşımla temel hak ve özgürlüğü işlevsel ve araçsal bir kavram olarak ele almaktadır¹⁵⁴. CE Anayasa'yla ya da uluslararası

¹⁴⁵ Ricci: s. 176.

¹⁴⁶ CE, 29 Haziran 2009, *Christian X.*, No: 329220.

¹⁴⁷ CE, 29 Haziran 2009, *Joël X.*, No: 329186.

¹⁴⁸ Pacteau: Contentieux administratif, s. 414.

¹⁴⁹ Ricci: s. 176.

¹⁵⁰ Örneğin uyuşmazlığa konu bir olayda, özgürlük ivedi yargılama hâkimi, engelli kişilerin haklarını etkin hâle getirmeye zorlamak için idareye emir vermiştir. CE, bu husustaki bir kamusal eksikliğin, ağır ve açıkça hukuka aykırı biçimde temel özgürlüğün ihlali niteliğinde olması ve çok kısa zamanda karar verilmesini gerektirecek acil bir durumun varlığı şartlarının gerçekleşmesi hâlinde kabul edilebileceğine hükmetmiştir. (CE, 27 Kasım 2013, *Époux X.*, No: 373300.)

¹⁵¹ Chapus: Contentieux administratif, s. 1425 vd.

¹⁵² Broyelle: s. 512; Blanco: s. 461.

¹⁵³ Blanco: s. 462.

¹⁵⁴ Uçar: İvedi Yargılama, s. 267-268.

anlaşmalarla teminat altına alınmış çok sayıda hak ve özgürlüğü CJA L. 521-2 hükmü kapsamında temel hak ve özgürlük olarak nitelendirirse de normlar hiyerarşisindeki yeri, bir hak veya özgürlüğün temel hak ve özgürlük olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceğinin değerlendirmesinde tek ölçüt değildir¹⁵⁵. Örneğin anayasal bir değeri haiz olan konut hakkı¹⁵⁶ ve sağlık hakkı¹⁵⁷ CE tarafından temel hak ve özgürlük olarak değerlendirilmezken, doğrudan Anayasa'da ve uluslararası anlaşmalarda bulunmayan, tedaviye rıza gösterme hakkı¹⁵⁸ gibi bazı hak ve özgürlükler temel hak ve özgürlük olarak nitelendirilebilmektedir¹⁵⁹. Ancak tek ölçüt olmasa da CE'nin genel olarak Anayasa'da ve uluslararası anlaşmalarda tanınan hak ve özgürlükleri temel hak ve özgürlük olarak nitelendirdiği görülmektedir. CE'nin yıllar içinde temel hak ve özgürlük listesini giderek genişlettiğini de belirtmek gerekir¹⁶⁰.

Özgürlük ivedi yargılamasında son olarak, temel hak ve özgürlük ihlalinin “ağır (*une atteinte grave*)” ve “açıkça hukuka aykırı (*manifestement illegale*)” olması gerekmektedir. Temel hak ve özgürlük ihlalinin ağırlığı, ilgilinin kişisel durumu ve ihlal edildiği ileri sürülen özgürlük açısından değerlendirilerek, ihlalin yarattığı somut etkiler bakımından incelenir¹⁶¹. Bir temel hak ve özgürlüğün ihlali, kural olarak, doğası gereği ağır ihlaldir¹⁶². İhlalde aynı zamanda hukuka aykırılığın da “zorlanmadan net bir biçimde belirlenebilir¹⁶³” olması; başka bir deyişle, hukuka aykırılığın “aşıkârlık eşiğine ulaşması¹⁶⁴” gerekmektedir.

Açık hukuka aykırılık şartı, askıya alma ivedi yargılamasındaki ciddi şüphenin özgürlük ivedi yargılamasında hâkimin müdahalesi için yeterli

¹⁵⁵ Blanco: s. 462.

¹⁵⁶ CE, 13 Kasım 2009, *Ministre de l'immigration, de l'intégration, de l'identité nationale et du développement solidaire*, No: 333652.

¹⁵⁷ CE, 8 Eylül 2005, *Garde des Sceaux*, No: 284803.

¹⁵⁸ CE, 16 Ağustos 2002, *Valérie X. et autres*, No: 249552.

¹⁵⁹ Broyelle: s. 513; Blanco: s. 462; Ricci: s. 177.

¹⁶⁰ Blanco: s. 463-464. Bu konuda bkz. Uçar: İvedi Yargılama, s. 266-273.

¹⁶¹ Perrin: s. 179.

¹⁶² Chabanol/Bonnet: s. 202.

¹⁶³ Erdoğan Bülbül: “Fransız İdari Yargılama Hukukunda İvedi Yargılama Usulleri Reformu”, Danıştay ve İdari Yargı Günü 134. Yıl Sempozyumu, 10-11 Mayıs 2002 Ankara, Danıştay Yayınları, Ankara, 2002, s. 74.

¹⁶⁴ Broyelle: s. 497.

olmadığını göstermektedir¹⁶⁵. Askıya almada aranan “ciddi şüphe”nin ötesinde, hukuka aykırılığın açık ve bariz bir niteliği haiz olması gerekmektedir¹⁶⁶. Ağır ve açıkça hukuka aykırı ihlal gibi katı bir şartın öngörülmesinin sebebi, özgürlük ivedi yargılamasına esasa ilişkin bir davadan bağımsız olarak başvurulabilmesi ve hâkimin diğer tüm usullerden çok daha geniş yetkilerle hareket edebilmesidir¹⁶⁷. Geçici tedbir ihlali önlemek için yeterli olmadığına hâkim nihai bir tedbir alarak uyuşmazlığı sonlandırabilmektedir¹⁶⁸. Yaşama hakkının tehdit edilmesi gibi özel durumlarda ise açık hukuka aykırılık şartı aranmamaktadır¹⁶⁹.

Özgürlük ivedi yargılamasına ilişkin şartlar Le Bot tarafından “aşırı (*draconien*)” olarak nitelendirilmektedir¹⁷⁰. Nitekim CE’ye göre özgürlük ivedi yargılaması “özel” ve “istisnai” bir usuldür¹⁷¹. Ancak katı şartlarının karşısında, başvurunun kolaylığı, hâkimin yetkilerinin genişliği ve müdahalenin hızlılığı yer almaktadır¹⁷². İlgili yalnızca bir idari işlemin yürütmesinin durdurulmasını talep etme iradesindeyse askıya alma ivedi yargılamasına başvurması yarıdır¹⁷³. Zira askıya alma ivedi yargılaması iptal davasının tamamlayıcısı; özgürlük ivedi yargılaması ise ikamesi niteliğindedir¹⁷⁴. Ayrıca temel hak ve özgürlüğünün ihlal edildiğini öne süren kişinin, farklı dilekçelerle olmak kaydıyla, aynı anda farklı ivedi yargılama usullerine ilişkin tedbir talebinde bulunmasının önünde bir engel yoktur¹⁷⁵. Bu noktada farklı ivedi yargılama türleri birbirlerini tamamlama işlevi görmektedir.

¹⁶⁵ Chabano/Bonnet: s. 202.

¹⁶⁶ Guyomar/Seiller: s. 234; Blanco: 2019, s. 465.

¹⁶⁷ Guyomar/Seiller: s. 234.

¹⁶⁸ Bu yönüyle özgürlük ivedi yargılaması aslında esasa ilişkin yargılamaya yaklaşmaktadır. (Julia Schmitz: “Le juge du référé-liberté à la croisée des contentieux de l’urgence et du fond”, RFDA, S. 3, 2014, s. 502.)

¹⁶⁹ CE, 14 Şubat 2014, *Mme Lambert et autres*, No: 375081, 375090 ve 375091; Broyelle: s. 514.

¹⁷⁰ Le Bot: Contentieux administratif, s. 155.

¹⁷¹ CE, 15 Mart 2002, *Delaplace*, No: 244078.

¹⁷² Le Bot: Contentieux administratif, s. 155.

¹⁷³ *Ibid.*: s. 156.

¹⁷⁴ Olivier Gohin: “Le recours pour excès de pouvoir et les référés”, *La Semaine juridique-Administrations et collectivités territoriales*, S. 38-39, 2012, p. 2314, s. 2.

¹⁷⁵ Perrin: s. 172; Guyomar/Seiller: s. 213; Blanco: s. 355.

B. Yargılama Usulü

İvedi yargılama usulleri CJA'nın "İvedi Yargılama Usulü (*Le Référé*)" başlıklı 5'inci kitabında düzenlenmektedir. İvedi yargılama usulü, genel yargılama usulünden birçok açıdan ayrılmaktadır. Genel yargılama usulünde geçerli olan kurallar hızlılık ve pratiklik lehine esnetilmiştir¹⁷⁶:

1. İvedi Yargılama Hâkimi

İvedi yargılama hâkiminin rolü, 30 Haziran 2000 tarihli Kanun'la hem felsefesi bakımından hem de sahip olduğu yetkiler bakımından büyük bir değişim geçirmiştir¹⁷⁷. Özgürlük ivedi yargılaması kapsamında ise hâkim en geniş yetkilere ulaşmaktadır.

CJA'nın 5'inci kitabının birinci başlığında ivedi yargılama hâkimine (*le juge des référés*) ilişkin kurallar öngörülmektedir¹⁷⁸. İvedi yargılama usulünde, kural olarak, heyet hâlinde karar verme prensibinden vazgeçilmiştir. İvedi yargılama hâkimi, tek hâkim olarak karar verir. İvedi yargılamalarda tek hâkim kuralının öngörülmesindeki amaç, hızlı karar verilmesini sağlamaktır¹⁷⁹.

İvedi yargılama hâkimi, idare mahkemelerinde ve idari istinaf mahkemelerinde mahkeme başkanı ya da onun atayacağı üyedir (CJA L. 511-2). Mahkeme başkanının atayacağı üye, en az iki yıllık kıdeme sahip ve birinci üye seviyesine ulaşmış olmalıdır (CJA L. 511-2). CE'nin görevli olduğu uyuşmazlıklarda ise CE'deki yargı dairesi başkanı veya onun atayacağı CE üyesi ivedi yargılama hâkimi olarak görev yapar (CJA L. 511-2).

Heyet hâlinde karar verme kuralından vazgeçilmesi bazı riskleri de beraberinde getirmektedir. Karmaşık ve niteliği itibariyle önemi yüksek başvuruların incelenmesinin ağırlığı her durumda tek hâkimin omuzlarına yüklenmek istenmemiştir¹⁸⁰. Bu kapsamda, uyuşmazlığın doğası gerektirdiğinde, idare mahkemelerinde ve idari istinaf mahkemelerinde mahkeme başkanı, CE'de

¹⁷⁶ Uçar: İvedi Yargılama, s. 163.

¹⁷⁷ Ricci: s. 162.

¹⁷⁸ Belirtmek gerekir ki, "ivedi yargılama hâkimi" şeklinde farklı bir isimle anılsa da bu hâkim bağlı olduğu mahkemeden organik olarak ayrılmış bir birim teşkil etmez. (Blanco: s. 350.) Başka bir deyişle, idari yargı yerindeki mahkemenin bir üyesi olarak görev yapan ivedi yargılama hâkimi aslında ayrı birimi değil, ek bir görevi ifade eder.

¹⁷⁹ Broyelle: s. 499; Chapus: Contentieux administratif, s. 1364. Heyet hâlinde karar verme kuralı hızlı karar verilmesinin önünde önemli bir engeldir. Dolayısıyla verilen kararın etkisini de azaltmaktadır. (Blanco, s. 350.)

¹⁸⁰ Broyelle: s. 499.

yargı dairesi başkanı, başvurunun yine ivedi yargılama usulü kapsamında ancak üç ivedi yargılama hâkiminden oluşan bir heyet tarafından incelenmesine karar verebilir. Bunun dışında uyumsuzluğun genel yargılama usulüne göre çözümlenmek üzere mahkeme heyetine sevk edilmesi de mümkündür (CJA L. 511-2).

Görev ve yetkiye ilişkin konularda da esnekliğe gidilmiştir. İvedi yargılama hâkiminin yetkili ve görevli olması için; *başvurunun idari yargının görev alanıyla ilişkilendirilmeye* ve idari yargı düzeni içinde *söz konusu hâkimin görev ve yetki alanında değerlendirilmeye* “açıkça elverişsiz” olmaması yeterlidir¹⁸¹. Bu nedenle görev ve yetki konusunda şüphe söz konusu olduğunda, usul kurallarının esnetilmesi sebebiyle talepte bulunulan ivedi yargılama hâkimi görevli ve yetkili kabul edilmektedir¹⁸².

2. Başvuru

İvedi yargılama usulünde başvuru usulü ve dilekçelerin kabulünde geçerli olan hukuki rejim de diğer hususlarda olduğu gibi esnetilmiştir¹⁸³. Örneğin *acil durum ivedi yargılamalarında* tarafların veya müdahillerin temsilcilerinin yetkili olduklarını kanıtlamaları gerekmez¹⁸⁴. Yine örneğin, dava ehliyeti olmamasına rağmen yabancı uyruklu ve refakatsiz küçüğün ivedi yargılama hâkimine yaptığı başvuru kabul edilir¹⁸⁵.

Fransa’da genel yargılama usulünde, avukat vasıtasıyla yapılan başvurular ile nüfusu 3500’den az olan belediyeler haricindeki kamu tüzel kişileri ve kamu hizmeti ifasıyla yükümlü özel hukuk kuruluşları tarafından yapılan başvuruların, internet üzerinden, *télérecours* denilen uygulama vasıtasıyla gerçekleştirilmesi zorunludur. Aksi hâlde başvurular hakkında kabul edilmezlik kararı verilir (CJA R. 414-1). Avukatla temsil edilmeyen gerçek kişiler ve özel hukuk tüzel kişileri ile nüfusu 3500’ün altında olan belediyeler ise başvurularında *télérecours* uygulamasını kullanabilecekleri gibi bunun dışında bizzat mahkemeye giderek ya da posta yolu ile de başvuruda bulunabilirler (CJA R. 414-2). Ancak acil durum ivedi yargılamaları kapsamında başvuru yapan başvurucular herhangi bir vasıtayla başvurularını iletme konusunda özgür bırakılmıştır (CJA

¹⁸¹ Uçar: İvedi Yargılama, s. 169.

¹⁸² Chapus: Contentieux administratif, s. 1372.

¹⁸³ Perrin: s. 172; Guyomar/Seiller: s. 211; Blanco: s. 351.

¹⁸⁴ CE, 4 Haziran 2012, *La Poste*, No: 347563.

¹⁸⁵ CE, 12 Mart 2014, *C. X.*, No: 375956; CE, 27 Temmuz 2016, *Département du Nord*, No: 400055.

R. 522-3). Başvuru *télérecours* aracılığıyla yapıldığında uygulamadaki seçeneklerden ivedi yargılama usulü (*référé*) başvurusu seçilir, diğer hâllerde ise dilekçeye *référé* ibaresi eklenir (CJA R. 522-3). Böylece başvurudaki aciliyet vurgulanmış ve diğer başvurulardan ayrılmış olur.

Özgürlük ivedi yargılaması avukatla temsilden istisna tutulmuştur. Tespit ivedi yargılaması dışındaki diğer ivedi yargılamalarda, talep edilen geçici tedbirin bağlı olduğu esas uyuşmazlıkta avukatla temsilin zorunlu olması hâlinde, ivedi yargılama kapsamındaki geçici tedbir talebinin de avukat vasıtasıyla yapılması gerekmektedir. Ancak özgürlük ivedi yargılaması başvurusu, konusu ne olursa olsun, bizzat başvurucu tarafından yapılabilir (CJA R. 522-5).

Acil durum ivedi yargılamalarında, aciliyetin bir gereği olarak resen araştırma ilkesi kısmen de olsa esnetilmiş ve başvurucuya, sunacağı dilekçeye ilişkin birtakım yükümlülükler getirilmiştir. Buna göre başvurucunun ivedi yargılama hâkiminden acil durum tedbirlerini talep ettiği dilekçesi, meselenin aciliyetini ortaya koymalı ve vakıalar ile ispat vasıtalarını en azından özet olarak göstermelidir (CJA R. 522-1). Ancak aciliyet karinesinin söz konusu olduğu durumlarda başvurucunun dilekçesinde aciliyeti ortaya koyma yükümlülüğü bulunmamaktadır.

3. İncelenmeksizin Ret Kararı Verilebilecek Hâller

Acil durum ivedi yargılamalarında bazı durumlarda çelişmeli bir yargılama ve duruşma yapılmaksızın başvurunun hâkim tarafından reddedilmesi mümkündür: 1. Talebin aciliyet teşkil etmemesi, 2. Talebin açıkça idari yargının görev alanının dışında olması, 3. Talebin açıkça kabul edilemez olması (süre aşımının söz konusu olması gibi), 4. Talebin açıkça dayanaktan yoksun olması. Bu hâllerde ivedi yargılama hâkimi, ilk incelemede gerekçeli bir kararla başvuruyu doğrudan reddedebilir. İdarenin savunmasının alınmasına ya da duruşma yapılmasına gerek yoktur (CJA L. 522-3)¹⁸⁶. Çok sayıda başvuruya mahkemelerin tıkanması riskinin önüne geçmek için öngörülen bu uygulamaya, filtre uygulaması (*filtrage des requêtes en référé*) denilmektedir¹⁸⁷.

¹⁸⁶ Olağanüstü hâl ilan edilen Yeni Kaledonya bölgesinde *TikTok* sosyal medya uygulamasına erişimin engellenmesine ilişkin Başbakanlık kararına karşı yapılan başvuruda, başvuru incelenirken söz konusu engelleme kaldırıldığı için CE, CJA'nın L. 522-3 maddesini uygulayarak konusuz kalan başvuru hakkında karar verilmesine yer olmadığına hükmetmiştir. (CE, 29 Mayıs 2024, *Association "Mouvement Kanak"*, No: 494357.)

¹⁸⁷ Blanco: s. 352; Ricci: s. 164.

CJA'da genel yargılama usulünde kendilerini görevli görmeyen idari yargı yerlerinin görev uyuşmazlıklarını çözmekle yetkili mercilere ya da bazı durumlarda görevli olduğunu düşündükleri yargı yerlerine dosyayı göndermelerine ilişkin kurallar bulunmaktadır (CJA R. 351-1 ila R. 351-9). Acil durum ivedi yargılamalarında bu genel kuraldan vazgeçilmiş ve ivedi yargılama hâkiminin açıkça görevsiz olduğu kanaatinde olması hâlinde başvuruyu doğrudan reddedeceği öngörülmüştür (R. 522-8-1).

4. Dosyanın Tekemmülü

İvedi yargılamalarda da genel yargılama usulünde olduğu gibi başvuru dilekçesi davalılara tebliğ edilir. Ancak taraflara, karşı tarafın dilekçesine cevap vermeleri için “en kısa süre (*les délais les plus brefs*)” verilir (CJA R. 522-4). CJA'da cevap dilekçeleri için kesin bir süre öngörülmemekle somut uyuşmazlığın durumuna göre süre belirleme konusunda hâkime takdir yetkisi verilmiştir. Süre takdir edilirken karar vermede aciliyet ile savunma hakkı arasında bir denge kurulur¹⁸⁸. Tarafların verilen sürede cevaplarını sunması gerekmektedir. Davalının savunmasının davacıya tebliğine ilişkin bir düzenleme öngörülmemiş olsa da savunmada davacının cevaplaması gereken hususların mevcudiyeti hâlinde davacıya savunmaya cevap verme imkânı tanınmaktadır¹⁸⁹.

5. Tahkikat: Çelişme İlkesi ve Duruşma

CJA'nın 5'inci kitabının ikinci başlığının ikinci kısmında, acil durum ivedi yargılamalarında uygulanacak yargılama usulü kuralları yer almaktadır. Buna göre, ivedi yargılama hâkimi çelişme ilkesine uygun biçimde, *yazılı ya da sözlü* bir usulün sonucunda karar verir. Ancak özgürlük ivedi yargılaması kapsamında öngörülen tedbirlerin alınabilmesi ya da daha önce alınan tedbirlerin değiştirilebilmesi veya kaldırılabilmesi için, gecikmeksizin bir duruşma günü ve saati belirlenerek bunun taraflara bildirilmesi gerekmektedir (L. 522-1). Başvurunun heyete sevk edilmesi dışında, duruşmada kamu raportörünün beyanı alınmaz (L. 522-1).

¹⁸⁸ Uyuşmazlığa konu bir olayda, başvuru, belediyenin yürüttüğü bayındırlık faaliyetiyle mülkiyet hakkını ihlal ettiği iddiasıyla ivedi yargılama hâkimine başvurmuştur. İvedi yargılama hâkimi tarafından 28 Aralık saat 13.00 civarında başvurunun dilekçesi elektronik ortamda (*télécopie*) davalı belediyeye gönderilmiş ve 29 Aralık saat 09.00'da duruşma yapılacağı bildirilmiştir. CE, verilen yarım günlük süreyi belediyenin savunmasını hazırlayarak duruşmaya katılması için yeterli görmüştür. (CE, 23 Ocak 2013, *Commune de Chirongui*, No: 365262.)

¹⁸⁹ CE, 18 Haziran 2007, *M. et Mme Claude X.*, No: 301568.

Özgürlük ivedi yargılamasında, incelenmeksizin ret kararının verileceği öngörülen durumlar dışında duruşma yapılması zorunludur. Hâkim kendisinden özgürlük ivedi yargılamasına ilişkin bir talepte bulunulduğunda, gecikmeksizin duruşma düzenlemek ve bu durumu taraflara her türlü vasıta (örneğin telefonla) bildirmekle yükümlüdür (CJA R. 522-6). İvedi yargılama usulünde gerçekleştirilen duruşma da bilindik duruşmalardan farklıdır. Duruşma, hâkim ile davanın taraflarının bazen bir masa etrafında toplandığı, nispeten gayri resmî bir müzakere şeklinde gerçekleşir¹⁹⁰. Görüldüğü üzere geleneksel idari yargılama usulünde istisna niteliğinde olan sözlülük (duruşma), özgürlük ivedi yargılamasında kural hâline getirilmiştir. Dilekçelerin tebliği ve tarafların usule uygun biçimde duruşmaya davet edilmeleriyle uyumsuzluğun karar vermeye hazır hâle geldiği kabul edilir (CJA R. 522-7).

Çelişme ilkesi, genel yargılama usulünde olduğu gibi ivedi yargılama usulünde de geçerlidir (CJA L. 522-1). Taraflar, hâkim karar vermeden önce iddia ve savunmalarını ortaya koyma hakkını haizdir¹⁹¹. Bununla birlikte çelişme ilkesinin, ivediliğin gerekliklerine uyarlanacağı da öngörülmüştür (CJA L. 5). Bu nedenle ivedi yargılama usulünde taraflar iddia ve argümanlarını duruşmada sözlü olarak sunabilir¹⁹². Taraflara duruşmada bu imkânın sağlanması çelişme ilkesinin yerine getirilmesi için yeterli kabul edilir.

Genel yargılama usulünde kamu düzenine ilişkin hususları resen tespit eden hâkimin bunu taraflara yazılı olarak bildirmesi ve bu konuda beyanlarını talep etmesi gerekmektedir (R. 611-7). Acil durum ivedi yargılamalarında ise bu işlemler duruşma esnasında tamamlanabilir (R. 522-9). Başka bir deyişle, dava dosyasında resen tespitlerde bulunan ivedi yargılama hâkimi, bunları duruşmada taraflara sözlü olarak iletip beyanlarını yine duruşma esnasında talep edebilir.

6. Tahkikatın Kapatılması

Duruşmanın yapılması ile birlikte tahkikat kapatılır. Ancak ivedi yargılama hâkimi taraflara da bilgi vererek tahkikatın kapatılmasını ileri bir tarihe erteleyebilir. Yeni bir duruşmaya karar verilmesi hâlinde de tahkikat yeniden açılmış sayılır. Tahkikatın kapatılmasının ertelenmesi hâlinde, duruşmadan sonra ve tahkikatın kapatılmasından önce taraflardan birinin aciliyeti ispat ederek sunduğu ek deliller doğrudan diğer tarafa gönderilebilir (CJA R. 522-8).

¹⁹⁰ Broyelle: s. 500.

¹⁹¹ Perrin: s. 173.

¹⁹² Ricci: s. 169.

7. İvedi Yargılama Hâkiminin Kararı

Hâkimin rolüne ilişkin önemli yönlerinden bir diğeri, başvurunun incelenmesi sonucunda verilecek kararın niteliğine ilişkindir. İvedi yargılama hâkimi, kural olarak, ivedi yargılamalara özgü biçimde, geçici nitelikte bir kararlar (*ordonnance*)¹⁹³ hüküm kurar¹⁹⁴. Başka bir deyişle, kural olarak, ivedi yargılama kapsamında uyuşmazlığın esas bakımından kesin çözüme kavuşturulması mümkün değildir. Bu bakımdan ivedi yargılama hâkimlerinin yürüttüğü faaliyet aslında gerçek anlamda bir yargılama faaliyeti değil¹⁹⁵, kendine özgü bir usulün sonucunda uyuşmazlığa müdahale niteliğinde karar verme faaliyetidir¹⁹⁶. Bu nedenle ivedi yargılama hâkiminin kararı kesin hüküm gücüne sahip değildir. Ancak karar elbette bağlayıcıdır ve tebliğ tarihinden itibaren derhâl uygulanabilir niteliktedir¹⁹⁷. İvedi yargılama hâkimi, temel hak ve özgürlük ihlaline son vermek için ise geçici tedbirin yeterli olmaması hâlinde ise özgürlük ivedi yargılaması kapsamında nihai nitelikte bir karar verebilir. Böylece uyuşmazlık pratikte kesin çözüme kavuşmuş olur. Bu durum özgürlük ivedi yargılamasını diğer ivedi yargılamalardan ayıran en önemli yönlerden biridir.

İvedi yargılama hâkimi, en kısa/uygun sürede (*dans les meilleurs délais*) karar verir (CJA L. 511-1). Özgürlük ivedi yargılamasında ise en kısa sürede karar verilmesi kuralı somutlaştırılmış ve hâkime karar vermesi için 48 saatlik süre verilmiştir (CJA L. 521-2). Süre, düzenleyici niteliktedir. Süreye uyulmamasının bir yaptırımını bulunmamaktadır. Ancak 48 saat içinde karar verilmesi gereken acil durumlarda uygulamada bu süreye uyulduğu görülmektedir.

İvedi yargılama hâkiminin kararı, derhâl ve tüm vasıtalarla taraflara tebliğ edilir (CJA R. 522-12). Karar, kural olarak, kararı uygulaması gereken tarafın tebellüğ ettiği günden itibaren etki gösterir (CJA R. 522-13). Ancak ivedi yargılama hâkimi, kararın alındığı andan itibaren uygulanabilir olduğuna hükmedebilir (CJA R. 522-13).

Yapı, tadilat ya da yıkım izni veren idari işlemlerin ya da bir kolluk tedbirinin askıya alınması sonucunu içeren ivedi yargılama kararlarının bir

¹⁹³ İvedi yargılama hâkiminin kararı, esasa ilişkin mahkeme kararlarından (*jugement*) farklı şekilde “*ordonnance*” olarak adlandırılır. (Uçar: İvedi Yargılama, s. 164.)

¹⁹⁴ Geçici nitelik, kararın kısa süreli olduğu anlamına gelmez. Geçici nitelikten anlaşılması gereken, bir başka kararın, özellikle de esasa ilişkin muhtemel bir davada alınacak kararın ortaya çıkmasına kadar geçerli olma durumudur. (Perrin: s. 175.)

¹⁹⁵ Pacteau: Contentieux administratif, s. 384.

¹⁹⁶ Uçar: İvedi Yargılama, s. 166.

¹⁹⁷ *Ibid.*: s. 187-193.

örneği, yetkili adli yargı yerindeki savcıya derhâl iletilir. Benzer şekilde, kamu harcamalarının tahsiline ilişkin doğrulayıcı belge teşkil eden idari işlemlerin askıya alınması sonucunu doğuran ivedi yargılama kararlarının bir örneği, ilgili makamlara derhâl iletilir. Bu kararların ivedi yargılama hâkimi tarafından değiştirilmesi ya da kaldırılmasına ilişkin kararlar ile CE'nin bu kararların kanun yolu incelemesi sonucu vereceği kararlar da aynı şekilde CJA'da belirtilen mercilere iletilir (CJA R. 522-14). Böylece kararın yalnızca alınması değil, alındıktan sonra göstereceği somut etki ve uygulanma hızı bakımından da gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

8. Kararın Değiştirilmesi ya da Kaldırılması

İvedi yargılamalarda esasa ilişkin kesin hüküm gücüne sahip bir karar alınmadığından, daha önce alınan kararın yeniden incelenmesi ya da ret kararı verilen bir durumda sonradan tedbir kararı alınması mümkündür. Bu nedenle daha önce başvurudan feragat eden kişi bile ivedi yargılama hâkimine aynı konuda tekrar başvuruda bulunabilir¹⁹⁸.

Bunun dışında CJA'nın L. 521-4 maddesinde yalnızca *acil durum ivedi yargılamalarında* uygulanmak üzere, kararın yeniden incelenmesine ilişkin ek bir yol daha öngörülmüştür. Acil durum ivedi yargılama hâkimi, yeni bir bilginin ortaya çıkması hâlinde, ilgili herhangi birinin başvurusu üzerine, daha önce aldığı tedbiri değiştirebilir ya da kaldırabilir (CJA L. 521-4). CJA'da "ilgili herhangi biri" ifadesi geçtiği için, karardan etkilenen üçüncü kişilerin de kararın değiştirilmesini ya da kaldırılmasını talep etmesi mümkündür¹⁹⁹. Revizyon usulü adı verilen bu usul, hâkime kararını daha sonra yeniden gözden geçirme olanağı vererek esneklik imkânı sunduğundan²⁰⁰, onu karar verirken duyduğu endişelerinden arındırmakta ve gerekli önlemleri atılğan biçimde almaya teşvik etmektedir²⁰¹.

9. Kanun Yolu

Özgürlük ivedi yargılamasında kanun yoluna ilişkin de özel düzenleme bulunmaktadır. Özgürlük ivedi yargılaması kapsamında alınan kararlara karşı, kararın tebliğ tarihinden itibaren 15 gün içinde CE'ye *istinaf* başvurusunda

¹⁹⁸ Broyelle: s. 496.

¹⁹⁹ Uçar: İvedi Yargılama, s. 200.

²⁰⁰ Blanco: s. 353.

²⁰¹ Broyelle: s. 496.

bulunulabilir (CJA L. 523-1)²⁰². CE önündeki kanun yolunun temyiz değil istinaf olarak belirlenmesi, CE'nin bu başvurularda istinaf yetkileri kullanacağını göstermektedir. İstinaf başvurusunu CE'de ivedi yargılama hâkimi (tek hâkim) inceler ve ilk derecede olduğu gibi 48 saat içinde istinaf başvurusu hakkında karar verir (CJA L. 522-1).

C. Hâkimin Yetkileri ve Yargısal Emir Örnekleri

Özgürlük ivedi yargılamasında katı şartlar olsa da CJA'da “gerekli her türlü tedbir (*toutes mesures nécessaires*)” ifadesi kullanılarak, temel hak ve özgürlükler tehdit altında olduğunda ivedi yargılama hâkiminin kullanabileceği yetkiler oldukça geniş tutulmuştur²⁰³. İvedi yargılama hâkimi CJA'nın L. 521-2 maddesi uyarınca, temel hak ve özgürlükleri korumak için gerektiğinde başvuru tarafından talep edilmeyen hususlarda dahi resen emir verebilir²⁰⁴. Bu yönüyle ivedi yargılama hâkiminin özgürlük ivedi yargılaması kapsamında kullandığı yetkiler, ivedi yargılama türleri arasında en geniş yetkililerdir²⁰⁵. Kanun koyucu özgürlük ivedi yargılamasında ivedi yargılama hâkiminin güçlü olmasını istemiştir. Bu kapsamda ivedi yargılama hâkimi, ihlal edilen hak veya özgürlüğü korumak için, “yasaklama”, “talimat” ve “yargısal emir” gibi gerekli her türlü tedbiri alma yetkisiyle donatılmıştır²⁰⁶. Bu nedenle yargısal emir ivedi yargılaması (*référé-injonction*) olarak da adlandırılan²⁰⁷ özgürlük ivedi yargılaması, idari yargılama hukukunda çok önemli bir ilerleme teşkil etmektedir²⁰⁸. Hâkime ilk kez uyuşmazlığın esası çözümlenmeden ve hatta henüz

²⁰² Filtre uygulaması sonucunda verilen kabul edilemezlik (incelenmeksizin ret) kararlarına karşı ise istinaf başvurusunda bulunmanın mümkün olmadığı öngörüldüğünden (CJA L. 523-1), bu kararlara karşı CE nezdinde temyiz talebinde bulunulabilir. (Uçar: İvedi Yargılama, s. 205.) Bu durumda CE istinaf mercii olarak değil temyiz mercii olarak yetki kullanır.

²⁰³ Perrin: s. 180; Ricci: s. 178.

²⁰⁴ Özgürlük ivedi yargılaması kapsamında ilk derece ivedi yargılama hâkimince talep edilmeyen tedbirlere hükmedildiği ve “*ultra petita*” karar verildiği iddiasıyla gerçekleştirilen bir kanun yolu başvurusunu inceleyen CE, temel hak ve özgürlüğü korumak için her türlü tedbirin alınabileceğini belirterek istinaf talebini reddetmiştir. (CE, 30 Mart 2007, *Ville de Lyon*, No: 304053.)

²⁰⁵ Broyelle: s. 516.

²⁰⁶ Pacteau: s. 408.

²⁰⁷ Daniel Labetoulle: “La genèse de la loi du 30 juin 2000”, in Patrick Wachsmann (Ed.): *Le nouveau juge administratif des référés: réflexions sur la réforme opérée par la loi du 30 juin 2000*, Presses Universitaires de Strasbourg, s. 20.

²⁰⁸ Gustave Peiser: *Droit administratif général*, 26. Baskı, Dalloz, Paris, 2014, s. 286.

esasa ilişkin bir dava bile açılmadan önce idareye yargısal emir verme yetkisi tanınmıştır²⁰⁹.

İvedi yargılama usullerinde kural ivedi yargılama hâkiminin geçici nitelikte kararlar almasıdır (CJA L. 511-1). Ancak özgürlük ivedi yargılamasında “gerekli her türlü tedbir (*toutes mesures nécessaires*)” alınabileceği belirtildiği için hâkimin yetkileri daha geniştir. Geçici nitelikteki tedbirlerin temel hak ve özgürlüğü korumak için yeterli olmaması hâlinde, ivedi yargılama hâkimi geçici nitelikte olmayan, nihai tedbirler de alabilir²¹⁰. Örneğin bir derneğe dinî bayramlarını kutlamak için yer tahsis edilmesi, geçici bir tedbirle sağlanamaz. Zira dinî bayramların tarihleri bellidir ve o tarihten sonra artık o tedbirin geri alınması mümkün değildir. Bu nedenle ivedi yargılama hâkimince idareye, toplanma ve dernek özgürlüğüne müdahalenin önlenmesi için belli bir tarihte derneğe yer tahsis edilmesinin emredilmesi hukuka uygun kabul edilir²¹¹.

Temel hak ve özgürlük ihlalinin bir idari işlemde kaynaklanması hâlinde ivedi yargılama hâkimi ihlali sona erdirmek için yalnızca söz konusu işlemi askıya almakla yetinebilir²¹². Zira bazı durumlarda işlemin askıya alınması ihlali sona erdirmek için yeterlidir²¹³. Ancak temel hak ve özgürlüğü korumak için idari işlemin askıya alınması yeterli değilse hâkim yargısal emir de dâhil olmak üzere gerekli her türlü tedbiri alabilir. İhlalin idarenin bir davranışından (eyleminden ya da ihmalden) kaynaklanması hâlinde ise hâkim genellikle “bir şeyi yapma²¹⁴” ya da “yapmama²¹⁵” şeklinde esasa ilişkin yargısal emir yetkisine başvurarak müdahalede bulunur²¹⁶.

²⁰⁹ *Ibid.*

²¹⁰ Ricci: s. 176.

²¹¹ CE, 30 Mart 2007, *Ville de Lyon*, No: 304053.

²¹² Özgürlük ivedi yargılamasında hâkimin kullanabileceği yetkilerden birinin idari işlemi askıya alma olması, özgürlük ile askıya alma ivedi yargılamaları arasında bir çakışmayı akla getirebilir. Ancak kanun koyucu, iki ivedi yargılama türünü birbirinden ayırmış ve bunlarla farklı durumlara cevap vermeyi amaçlamıştır. İki ivedi yargılama usulünün tabi olduğu şartlar ile hâkimin yetkileri de birbirinden farklıdır. (Guyomar/Seiller: s. 230.). Askıya alma ivedi yargılaması iptal davasının tamamlayıcısı iken özgürlük ivedi yargılaması bir yönüyle iptal davasının ikamesi niteliğindedir. (Gohin: s. 2).

²¹³ Blanco: s. 466.

²¹⁴ CE, 22 Aralık 2012, *Section française de l'observatoire international des prisons*, No: 364584.

²¹⁵ CE, 14 Mart 2005, *Bruno X.*, No: 278435.

²¹⁶ Le Bot: Contentieux administratif, s. 156.

Özgürlük ivedi yargılamasında örneğin; “başvurucu anne ve 14 aylık kızının acil barınma ihtiyacının 24 saat içinde karşılanması²¹⁷”; “çocuğa 24 saat içinde sosyal yardım hizmeti sağlanması²¹⁸”; “başvurucuya sekiz gün içinde kimlik belgesinin teslim edilmesi²¹⁹”; “başvurucuların arazisine karavanla erişimi kısıtlayacak şekilde yola konulan beton blokların sekiz gün içinde kaldırılması²²⁰”; “hakkında ceza kovuşturması yürütülen başvurucuya ilişkin olarak kamuoyu önünde herhangi bir pozisyon alınmaması ve suçsuzluk karinesi ihlaline son verilmesi²²¹”; “10 gün içinde karardaki gerekçeler dikkate alınarak başvurucuların sığınmacı olarak Fransa’da oturma izni talebinin yeniden incelenmesi²²²”; “10 gün içinde cezaevinin zararlı haşerattan arındırılması için gerekli tedbirlerin alınması²²³”; “15 gün içinde cezaevinde detaylı üst araması uygulama usulünün değiştirilmesi²²⁴”; “en kısa sürede cezaevi odalarındaki aydınlatmanın iyileştirilmesi ve hasarlı pencerelerin değiştirilmesi²²⁵”; “cezaevindeki disiplin bölümünde gözlemlenen meslek etiğine aykırı davranışların derhâl durdurulması ve bu bölümdeki gardiyanların davranışları ile ilgili ivedilikle iç soruşturma başlatılması²²⁶”; “yol çalışması nedeniyle maliklerin mülklerine ulaşmalarında ortaya çıkan kısıtlamaya son verilmesi²²⁷”; “başvurucunun Fransız topraklarına girmesini sağlayacak geçici seyahat belgelerinin yedi gün içinde verilmesi²²⁸”; “başvurucunun çocuğunun beş gün içinde belediyenin anaokulunda öğrenime başlatılması²²⁹”; “mobbinge maruz

²¹⁷ CE, 22 Mayıs 2024, *OFII*, No: 494353.

²¹⁸ CE, 27 Temmuz 2016, *Département du Nord*, No: 400055.

²¹⁹ CE, 11 Mart 2003, *Samagassi*, No: 254791.

²²⁰ CE, 7 Haziran 2021, *Commune de Mougins*, No: 452849.

²²¹ CE, 14 Mart 2005, *Bruno X.*, No: 278435.

²²² CE, 18 Ekim 2006, *Mme Milana A. et épouse B.*, No: 298101

²²³ CE, 22 Aralık 2012, *Section française de l’observatoire international des prisons*, No: 364584.

²²⁴ CE, 6 Haziran 2013, *Section française de l’observatoire international des prisons*, No: 368816.

²²⁵ CE, 19 Ekim 2020, *Section française de l’observatoire international des prisons*, No: 439372.

²²⁶ CE, 21 Eylül 2023, *Section française de l’observatoire international des prisons*, No: 488135.

²²⁷ CE, 31 Mayıs 2001, *Commune d’Hyères-les-Palmiers*, No: 234226.

²²⁸ CE, 28 Haziran 2023, *Mme C.*, No: 475257.

²²⁹ CE, 4 Nisan 2022, *Groupe d’information et de soutien des immigré.e.s (GISTI) et autres*, No: 462087.

bırakılan kamu görevlisinin, 48 saat içinde sınıfına uygun bir şekilde görev yapabilmesinin gerekli tüm vasıtalarla sağlanması²³⁰”; “(köpekbalığı tehdidinin olduğu bir bölgede) 10 gün içinde belirli yerlerde denize girmenin yasak olduğunu belirten işaretlerin konulması, deniz faaliyetlerinin yasaklanması ve bölge sakinlerinin bilgilendirilmesi²³¹” şeklinde yargısal emirler verilebilir²³². Ayrıca ivedi yargılama hâkiminin kararında itaatsizlik cezai şartı (*astreinte*) öngörmesi ve kararına uyulmadığında cezai şartın tahsiline karar vermesi de mümkündür²³³. Bu hususlarda taleple bağlı olmayan ivedi yargılama hâkimi, yargısal emir yetkisini kullanmak da dâhil olmak üzere resen karar verebilir²³⁴.

Lafaix, idari yargının önemini ortaya koymak için, biri “yaşamla” diğeri “ölümle” sonuçlanan, özgürlük ivedi yargılaması kapsamında alınan iki kararı örnek göstermektedir²³⁵. Yeni bir yaşamla sonuçlanan uyuşmazlıkta, İspanya’da ikamet eden Bayan A., Fransa’da bir kuruluştaki saklanan, vefat eden eşine ait üreme hücrelerinin İspanya’daki bir sağlık kuruluşuna gönderilmesi hususunun idareye emredilmesi talebiyle, özgürlük ivedi yargılaması kapsamında başvuruda bulunmuştur. CE yaptığı incelemede ilgili mevzuatı uluslararası hukuk ve özel hayata saygı ilkesiyle birlikte değerlendirmiş ve yapay döllemenin gerçekleştirilebilmesi için üreme hücrelerinin İspanya’daki sağlık kuruluşuna yedi gün içinde gönderilmesi yönünde idareye yargısal emir vermiştir²³⁶. İvedi yargılama hâkimi bu kararıyla, Lafaix’in deyimiyle, “yeni bir yaşama” karar vermiştir. Ölümle sonuçlanan uyuşmazlığa konu olayda ise, hastane idaresi, bitkisel hayattaki çocuk *Lambert*’in tedavisinin mümkün olmadığı gerekçesiyle yapay beslenme ve hidrasyona son verme kararı alınmıştır. Çocuğun yakınları özgürlük ivedi yargılaması kapsamında ivedi yargılama hâkimine başvurmuş; öncelikle tedavinin durdurulması kararının askıya alınmasına karar verilse de yargılamanın devamında bilirkişi raporları ve ilgili kuruluşların görüşleri doğrultusunda, idarenin kararı hukuka uygun bulunmuştur²³⁷. Böylece yapay beslenme ve hidrasyonuna son verilen *Lambert*, kısa bir süre sonra hayatını

²³⁰ CE, 19 Haziran 2014, *Commune du Castellet*, No: 381061.

²³¹ CE, 13 Ağustos 2013, *Ministre de l’Intérieur*, No: 370902.

²³² Broyelle: s. 516.

²³³ Perrin: s. 180.

²³⁴ *Ibid.*

²³⁵ Lafaix: s. 20.

²³⁶ CE, 31 Mayıs 2016, *Mme Gonzalez-Gomez*, No: 396848.

²³⁷ CE, 24 Haziran 2014, *Mme Lambert*, No: 375081.

kaybetmiştir. Fransa'da oldukça popüler olan *Lambert* kararıyla CE, Lafaix'nin deyimiyile, "ölüme" karar vermiştir²³⁸.

2023 yılının son günlerinde özgürlük ivedi yargılaması Filistin yanlısı gösterilerin yasaklanmasına ilişkin idari işlemlere karşı başvurularla gündeme gelmiştir. İsrail-Filistin çatışmasının arttığı dönemde çeşitli gruplar barış çağrısı ve Filistin halkının desteklenmesi amacıyla gösteriler düzenlemek isteseler de bu gösterilerin birçoğu kamu düzenini tehdit ettiği gerekçesiyle valilikler tarafından yasaklanmıştır. İvedi yargılama hâkimleri ise ortalama 24 saat içinde yasaklama kararlarını kaldırmıştır. Örneğin uyuşmazlığa konu bir olayda, Nice idare mahkemesi ivedi yargılama hâkimi, 11 Kasım 2023 tarihinde gerçekleştirilecek gösterinin yasaklanmasına ilişkin 8 Kasım 2023 tarihli valilik işlemine karşı yapılan 10 Kasım 2023 tarihli başvuruyu, 24 saat içinde kabul ederek gösterinin yapılmasını sağlamıştır²³⁹. Bir başka uyuşmazlıkta, *Alpes-Maritimes* Valiliğinin, 30 Aralık 2023 tarihinde yapılması planlanan gösterinin yasaklanmasına ilişkin 27 Aralık 2023 tarihli kararına karşı, 29 Aralık 2023 tarihinde ivedi yargılama hâkimine başvurulmuştur. Nice idare mahkemesi ivedi yargılama hâkimi, 30 Aralık 2023 tarihinde yasaklama kararını askıya alarak gösterinin yapılmasını sağlamıştır²⁴⁰. Bu kararı daha da ilgi çekici kılan nokta ise hâkimin askıya alma kararı ile birlikte verdiği yargısal emirdir. Zira *Alpes-Maritimes* Valiliğinin aldığı yasaklama kararlarını sosyal medya hesaplarından paylaşması; ancak bu kararlar hâkim tarafından askıya alınmasına rağmen paylaşımlarını kaldırmaması tartışma konusu olmuştur. Buna karşılık Nice idare mahkemesi anılan kararında askıya alma dışında ayrıca idareye *Facebook*, *Instagram* ve *X (Twitter)* gibi tüm sosyal medya hesaplarından yasaklama kararlarını içeren paylaşımları, kararın kendisine bildirilmesinden itibaren en geç yarım saat içinde kaldırmasını emretmiştir.

Özgürlük ivedi yargılaması esasa ilişkin davalar bakımından ciddi bir usul ekonomisi de yaratmaktadır²⁴¹. Zira uyuşmazlığa ilişkin aldığı koruyucu tedbirle birlikte genellikle esasa ilişkin davaya bakacak hâkime başvurulmasını gerektiren herhangi bir mesele kalmadığından, uyuşmazlık ivedi yargılama hâkiminin müdahalesiyle birlikte sona ermektedir.

²³⁸ Lafaix: s. 20.

²³⁹ TA Nice, 11 Kasım 2023, *Association Ligue des droits de l'homme*, No: 2305547 ve 2305551.

²⁴⁰ TA Nice, 30 Aralık 2023, *Association Ligue des droits de l'homme*, No: 2306478.

²⁴¹ Le Bot: *Contentieux administratif*, s. 155.

SONUÇ

Fransa’da idari yargı, idarenin ayrıcalıklarının korunması için yaratılmıştır. İdari yargının doğuşunun altında yatan bu tarihsel sebep, onu uzun yıllar etkili bir yargı düzeni olmasını engelleyen sınırlara hapsetmiştir. Tutuk adalet anlayışından kurtularak gerçek anlamda yargılama faaliyeti yapmaya biraz olsun yaklaştığı yıllarda ise aldığı abartılı övgüler, idari yargının kişileri korumadaki yetersizliklerini maskeleyen işlevi görmüştür. Kamu gücü kullanan idarenin temel hak ve özgürlüklere hukuk dışı müdahaleleri söz konusu olduğunda idari yargıdan beklenen en önemli yargısal faaliyet, etkili bir geçici koruma sağlamasıdır. Yalnızca idari işlemleri konu edinen yürütmenin durdurulması kurumu ise katı şartları ve geçici yargısal korumanın niteliğiyle bağdaşmayacak yavaşlığı nedeniyle etkili bir yol olamamıştır.

1960’lı yıllarda geleneksel idari yargılama usulüne ilişkin eleştirel yaklaşımların artmaya başladığı Fransa’da, 1980’li yıllardan itibaren idari yargının etkililiğini artırmaya yönelik yapılan reformlar dikkat çekmektedir. Bu reformların en önemlileri ise; idari yargı yerlerine, idareyi yargı kararlarına uymaya zorlamaya yönelik olarak itaatsizlik cezai şartı (*astreinte*) öngörme ve yargısal emir (*injonction*) verme yetkisini sağlayarak geleneksel yaklaşıma büyük bir darbe indiren reformlar ile idari hâkimin gerektiğinde yargısal emir yetkisini de kullanmak suretiyle, geçici tedbirler vasıtasıyla uyumsuzluğa “uygun zamanda” müdahale etmesine imkân sağlayan 2000 yılı ivedi yargılama usulü reformudur. Fransa’da 2000 yılındaki ivedi yargılama usulü reformuyla, farklı ihtiyaçlara cevap vermek üzere ve birbirini tamamlayacak nitelikte çok sayıda ivedi yargılama usulü türü öngörülmüştür. Başka bir deyişle, Fransız idari yargılama hukukunda ivedi yargılama usullerinde çok türülülük (*hétérogénéité*) söz konusudur.

Çok türlü ivedi yargılama usullerinin yıldızı ise özgürlük ivedi yargılaması (*référé-liberté*) olmuştur. Özgürlük ivedi yargılamasında ivedi yargılama hâkimi, bir kamu tüzel kişisinin ya da kamu hizmeti ifasıyla yükümlü bir özel hukuk kişisinin yetkilerini kullanırken ağır ve açıkça hukuka aykırı biçimde ihlal ettiği bir temel hak ve özgürlüğü korumak için gerekli tüm tedbirleri alabilir. Hâkimin 48 saat içinde karar vermesi gerekmektedir. Diğer ivedi yargılama usulü türlerinden farklı olarak, temel hak ve özgürlüğü korumak için geçici tedbirlerin yeterli olmaması durumunda, hâkim nihai tedbirlere de başvurabilmektedir. Böylece idari hâkim temel hak ve özgürlüğün ağır ve açıkça hukuka aykırı biçimde ihlaline karşı, geleneksel idari yargılama usulündekilere nazaran çok daha etkili usuli silahlarla, 48 saat içinde idareye müdahale etmektedir. Özerk bir usul olan özgürlük ivedi yargılamasına, esasa ilişkin herhangi bir dava açılmaksızın doğrudan doğruya başvurulması mümkündür. Başvuruda bulunmak için ortada bir idari tasarrufun bulunması da

gerekmemektedir. İdarenin ihmal yoluyla temel hak ve özgürlüğü ihlal etmesi hâlinde de idari hâkimin müdahalesiyle, idarenin söz konusu temel hak ve özgürlüğü temin etmeye üzere harekete geçmeye zorlanması mümkündür. Böylece ivedi yargılama hâkiminin müdahalesiyle uyuşmazlık henüz esasa ilişkin bir davaya dönüşmeden sona erdirilebilmektedir.

Türk idari yargılama hukukunun söz konusu gelişmelere uzak kaldığını belirtmek gerekir. Yargısal emir yasağı dogması devam ettiği gibi, 2014 yılında 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'na, 6545 sayılı Türk Ceza Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'la²⁴² “ivedi yargılama usulü” adıyla eklenen 20/A maddesinde öngörülen düzenleme, ekonomik değeri yüksek bazı uyuşmazlıklarda yargılamayı zayıflatmak pahasına²⁴³ esasa ilişkin davayı (iptal davasını) hızlandırmaya çalışmaktan ibarettir. Üstelik bu konuda da başarılı olduğu söylenemez²⁴⁴. Geleneksel idari yargılama usulünün zincirlerinden bir türlü kurtulamayan ve temel hak ve özgürlüklere etkili bir koruma sağlamada yetersiz kalan Türk idari yargısında karşılaştırmalı hukuktan da yararlanılarak gerçekleştirilecek köklü bir reforma ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

Akyıldız, Ali: “İdari Yargının Etkinliği ve Önemi”, “Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejisi” Belgesi Gölgesinde Yargı Reformu Sempozyumu, 18-20 Haziran 2008 Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2008, s. 120-129.

Akyıldız, Ali: Hukuk Devleti Yargı Bağımsızlığı ve Danıştay, Anıtepe Yayıncılık, Ankara, 2009.

Aslan, Zehreddin: İdari Yargı'da Yürütmenin Durdurulması, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001.

Ayanoğlu, Taner: “Yargısal Korunma İşlevi Bakımından Tam Yargı Davasının Niteliği”, Danıştay ve İdari Yargı Günü 135. Yıl Sempozyumu, 9 Mayıs 2003 Ankara, Danıştay Yayınları, Ankara, 2004, s. 63-71.

²⁴² RG, 28 Haziran 2014, S. 29044.

²⁴³ Yeşilyurt: s. 431.

²⁴⁴ Türkiye’de ivedi yargılama usulünün uygulandığı davalarda geçen süre, genel yargılama usulündekinden çok da farklı değildir. Örneğin ivedi yargılama usulünün uygulandığı, örneklem yoluyla seçilen 55 kararda, uyuşmazlıkta geçen ortalama sürenin (dava açma süresinin başladığı tarihten Danıştay tarafından kesin olarak karar verilen tarihe kadar geçen süre) 624,21 gün olduğu görülmüştür. Bu konuda bkz. Uçar: İvedi Yargılama, s. 580-597.

Bachelier, Gilles: “Le référé-liberté”, RFDA, S. 2, 2002, s. 261-268, (İnternet: www.dalloz.fr, Erişim Tarihi: 04.01.2022).

Blanco, Florent: Contentieux administratif, PUF, Paris, 2019.

Braibant, Guy: “Remarques sur l’efficacité des annulations pour excès de pouvoir”, EDCE, S. 15, 1961, s. 53-65.

Bretonneau, Aurélie/Lessi, Jean: “Référés: l’irrésistible ascension”, AJDA, S. 26, 2014, s. 1484-1488.

Bülbül, Erdoğan: “Fransız İdari Yargılama Hukukunda İvedi Yargılama Usulleri Reformu”, Danıştay ve İdari Yargı Günü 134. Yıl Sempozyumu, 10-11 Mayıs 2002 Ankara, Danıştay Yayınları, Ankara, 2002, s. 63-98.

Camille Broyelle: Contentieux administratif, 9. Baskı, LGDJ, Paris, 2021.

CE, *Rapport publique, Activité juridictionnelle et consultative des juridictions administratives en 2020*, Yayın Tarihi: 25.03.2021.

Chabanol, Daniel/Bonnet, Baptiste: La pratique du contentieux administratif, 13. Baskı, LexisNexis, Paris, 2020.

Chapus, René: “L’administration et son juge: ce qui change”, EDCE, S. 43, 1991, s. 259-276.

Chapus, René: “Rapport de synthèse”, Le juge administratif face à l’urgence, La Gazette du Palais, C. 1, (9 Mart 1984 Tarihli Sempozyum, Paris), 1985, s. 317-320, (Rapport de synthèse).

Chapus, René: Droit de contentieux administratif, 13. Baskı, Montchrestien, 2008, (Contentieux administratif).

Chrétien, Patrice/Chiffлот, Nicolas: Droit administratif, 13. Baskı, Sirey, Paris, 2012.

CNNTürk: “Kurs Durdurma Kararına Rağmen Yıkıldı”, 3 Nisan 2007 tarihli haber, (İnternet: <https://www.cnnturk.com/turkiye/kurs-durdurma-kararina-ragmen-yikildi>, Erişim Tarihi: 22.02.2021).

Commaille, Jacques: Territoires de justice: une sociologie de la carte judiciaire, PUF, Paris, 2000.

Costa, Jean-Paul: “L’effectivité de la justice administrative en France”, La Revue administrative, C. 52, S. 8, 1999, s. 132-138.

Çağlayan, Ramazan: “Fransız ve Türk İdarî Yargılama Hukukunda İvedi Yargılama Usulü”, EÜHFD, C. 18, S. 3-4, 2014, s. 1-41.

Dağlar, Ali: “Durdurma Kararı İnşaat Bittikten Sonra Çıktı”, Hürriyet Gazetesi, 29 Mart 2008 tarihli haber, (İnternet: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/durdurma-karari-insaat-bittikten-sonra-cikti-8570848>, Erişim Tarihi: 22.02.2021).

Deguergue, Maryse: “Des influences sur le jugements des juges”, L’office du juge, (Les Colloques du Sénat), (29-30 Eylül 2006 Tarihli Sempozyum, Palais du Luxembourg), Paris, 2006, s. 370- 387.

Drago, Roland: “Préface”, in Olivier Dugrip: L’urgence contentieuse devant les juridictions administratives, PUF, Paris, 1991.

Draï, Raphaël: “Polis et Medina: notes sur la problématique politique dans la pensée juive”, Les Études philosophiques, S. 2, 1984, s. 233-244.

Dugrip, Olivier: L’urgence contentieuse devant les juridictions administratives, PUF, Paris, 1991.

Erkut, Celal: “İdari Yargının Yeniden Yapılandırılmasında Yargılama Hukuku Kurallarının Etkinleştirilmesi Sorunu”, İdari Yargının Yeniden Yapılandırılması ve Karşılaştırmalı İdari Yargılama Usulü, Danıştay 133. Yıl Sempozyumu, 11-12 Mayıs 2001, Danıştay Yayınları, Ankara, 2003, s. 87-103.

Frier, Pierre-Laurent/Petit, Jacques: Droit administratif, 10. Baskı, LGDJ, Paris, 2015.

Frison-Roche, Marie-Anne: “2 + 1 = la procédure”, in William Baranès/Marie-Anne Frison-Roche (Ed.): La justice: l’obligation impossible, Autrement, Paris, 1994, s. 193-207.

Garapon, Antoine: Bien juger: essai sur le rituel judiciaire, Odile Jacob, Paris, 2001.

Gohin, Olivier: “Le recours pour excès de pouvoir et les référés”, La Semaine juridique- Administrations et collectivités territoriales, S. 38-39, 2012, p. 2314.

Guinchard, Serge/Debard, Thierry: Lexique des termes juridique, 25. Baskı, Dalloz, Paris, 2017.

Guyomar, Mattias/Seiller, Bertrand: Contentieux administratif, 6. Baskı, Dalloz, Paris, 2021.

Gülan, Aydın/Berkarda, Kemal: “İdare Hukukunda Gerçekleşen Köklü Değişimler”, Danıştay ve İdari Yargı Günü 134. Yıl Sempozyumu, 10-11 Mayıs 2002 Ankara, Danıştay Yayınları, Ankara, 2002, s. 113-135.

İzmir Barosu: “Adalet Bir Kez Daha Çok Geç Kaldı”, 19 Ağustos 2022 tarihli haber, (İnternet: <https://www.izmirbarosu.org.tr/HaberDetay/2740/adalet-bir-kez-daha-cok-gec-kaldi>, Erişim Tarihi: 12.11.2023).

İzmir Barosu: “Yürütmeyi Durdurma Kararının Artık Anlamı Kalmamıştır!”, 15 Kasım 2015 tarihli haber ve basın açıklaması, s. 235-236, (İnternet: https://www.izmirbarosu.org.tr/Upload/files/5_BASIN%20A%C3%87IKLAMALARI.pdf, Erişim Tarihi: 22.02.2021).

Jèze, Gaston: “Les libertés individuelles”, *Annuaire de l’Institut international de droit public*, S. 1, 1929, s. 162-186.

Karahanoğulları, Onur: İdari Yargı: İdarenin Hukuka Zorlanması, Turhan Kitabevi, Ankara, 2019.

Labetoulle, Daniel: “La genèse de la loi du 30 juin 2000”, in Patrick Wachsmann (Ed.): *Le nouveau juge administratif des référés: réflexions sur la réforme opérée par la loi du 30 juin 2000*, Presses Universitaires de Strasbourg.

Lafaix, Jean-François: “Rendre la justice en matière administrative (Avant-propos)”, in Jean-François Lafaix (Ed.): *Le renouvellement de l’office du juge administratif*, Berger-Levrault, Boulogne-Billancourt, 2017, s. 13-25.

Latournerie, Marie-Aimée: “Les choix du législateur de 1995 en matière de sursis à exécution des décisions administratives”, *RFDA*, S. 1, 1996, s. 31-39.

Le Bot, Olivier: “Le juge administratif du référé-liberté compétent en matière de voie de fait”, *La Semaine juridique-Administrations et collectivités territoriales*, S. 8, 2013, parag. 2048, s. 36-38.

Le Bot, Olivier: *Le guide des référés administratifs et des autres procédures d’urgence devant le juge administratif*, 2. Baskı, Dalloz, Paris, 2017.

Le Bot, Olivier: “Les référés-libertés et mesures utiles, alternatives à un recours en responsabilité?”, *AJDA*, S. 2, 2017, s. 1826-1832

Le Bot, Olivier: *Contentieux administratif*, 9. Baskı, Bruylant, Brüksel, 2022, (Contentieux administratif).

Leclerc, Caroline: Le renouvellement de l'office du juge administratif français, L'Harmattan, Paris, 2015.

Lewall, Paul: "Le contrôle de l'administration: l'effectivité du contrôle de la légalité", La Revue administrative, C. 53, S. 3, 2000, s. 132-176.

Merryman, John H.: "The public law-private law distinction in European and American law", Journal of public law, S. 17, 1968, s. 3-19.

Mestre, Achille: Le Conseil d'État: protecteur des prerogatives de l'administration, LGDJ, Paris, 1974.

Meşe, İbrahim: "Belediye İşyerini Yıktıktan Sonra, Mahkeme 'Yürütmeyi Durdurma' Kararı Verdi", Doğan Haber Ajansı, 13 Eylül 2015 tarihli haber, (İnternet: <https://www.ntv.com.tr/turkiye/belediye-isyerini-yiktiktan-sonra-mahkeme-yurutmeyi-durdurma-karari-verdi,5LXciFErSUWxHdQU4ewwhg>, Erişim tarihi: 04.05.2021).

Pacteau, Bernard: "Vicissitudes (et vérification... ?) de l'adage 'Juger l'administration, c'est encore administrer'", Mouvement du droit public: du droit administratif au droit constitutionnel, du droit français aux autres droits: Mélanges en l'honneur de Franck Moderne, Dalloz, Paris, 2004, s. 317-326.

Pacteau, Bernard: Traité de contentieux administratif, PUF, Paris, 2008, (Contentieux administratif).

Pauliat, Hélène: "Le juge de référé-liberté a-t-il mis fin aux jours de la 'folle du logis'?", La Semaine juridique-Administrations et collectivités territoriales, S. 8, 2013, parag. 2047, s. 32-35.

Peiser, Gustave: Droit administratif général, 26. Baskı, Dalloz, Paris, 2014.

Perrin, Alix/Renaudie, Olivier: "L'office du juge en matière de police administrative: évolutions et faux-semblants", in Jean-François Lafaix (Ed.): Le renouvellement de l'office du juge administratif, Berger-Levrault, Boulogne-Billancourt, 2017, s. 151-170.

Perrin, Alix: Contentieux administratif, Dalloz, Paris, 2021.

Prélot, Pierre-Henri: "L'actualité de l'arrêt Benjamin", RFDA, S. 5, 2013, s. 1020-1023.

Ricci, Jean-Claude: Contentieux administratif, 5. Baskı, Hachette, Paris, 2016.

Rivero, Jean: “Le Huron au Palais-Royal ou réflexions naïves sur le recours pour excès de pouvoir”, Recueil Dalloz de doctrine, de jurisprudence et de législation, Chronique VI, 1962, s. 37-40; aynen yayım: LGDJ, Page de doctrine, 1980, s. 329-334.

Rivero, Jean: “Le système français de protection des citoyens contre l’arbitraire administratif à l’épreuve des faits”, Mélanges en l’honneur de Jean Dabin: droit positif, C. 2, Sirey, Paris, 1963, s. 813-836, (Le système français).

Rüzgaresen, Cumhur: Medeni Muhakeme Hukukunda Usul Ekonomisi İlkesi, Yetkin Yayınları, Ankara, 2013.

Sauvé, Jean-Marc: “Le juge administratif face au défi de l’efficacité: retour sur les pertinents propos d’un Huron au Palais-Royal et sur la ‘critique managériale’”, RFDA, S. 4, 2012, s. 613.

Schmitz, Julia: “Le juge du référé-liberté à la croisée des contentieux de l’urgence et du fond”, RFDA, S. 3, 2014, s. 502.

Stirn, Bernard: “La juridiction administrative: problèmes actuels et réformes”, La Revue administrative, C. 52, S. 7, 1999, s. 134-138.

Tekinsoy, Ayhan: İdari Yargılama Hukukunda Yürütmenin Durdurulması, Savaş Yayınevi, Ankara, 2013.

Uçar, İsmail: İdari Yargılama Hukukunda İvedi Yargılama Usulü: Fransa ve Türkiye Örneği, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2024, (İvedi Yargılama).

Vandermeeren, Roland: “La réforme des procédures d’urgence devant le juge administratif”, AJDA, S. 9, 2000, s. 706-720.

Vigour, Cécile: “Justice: l’introduction d’une rationalité managériale comme euphémisation des enjeux politiques”, Droit et société, C. 63-64, S. 2-3, 2006, s. 425-455.

Weidenfeld, Katia: “Exposé introductif: ‘À la recherche de l’efficience du contentieux administratif’”, La Semaine juridique-Administrations et collectivités territoriales, S. 30-34, 2005, parag. 1292, s. 1222-1226, (Exposé introductif).

Weidenfeld, Katia: Histoire du droit administratif, Economica, Paris, 2010.

Yaşar, Hasan Nuri: İdari Yargı Kararlarının Etkinleştirilmesi Arayışında İdari Yargı İdari Yargıç Yargısal Emir, Tıpkı Basım, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2013.

Yeşilyurt, Nazile İrem: “İdari Yargıda Yürütmenin Durdurulması ve İvedi Yargılama: Sermayeye Koşut Hız Ayarı”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C. 70, S. 2, 2015, s. 403-433.